

3. Instituts religiosos

ELS RELIGIOSOS A CATALUNYA. 1600 ANYS D'HISTÒRIA

Alexandre Masoliver

Quant som a punt d'arribar al segon mil·lenni del Cristianisme, i celebràvem fa poc el Mil·lenni de la Catalunya autònoma (encara formalment dins l'imperi carolingi), impressiona de notar que els religiosos són al nostre país (bé que encara fóra anacrònic d'anomenar-los catalans) ben bé fa més de 1600 anys. I, penso, sense cap apriorisme ni falsa presumpció, que ja de llavors ajudarien a conformar la Catalunya que coneixem, una Catalunya on començava tot just a fruitar amb els primers màrtirs la llavor cristiana.

Diu el Concili Vaticà II, en el seu Decret "Perfectae Caritatis" sobre l'adequat renovellament de la vida religiosa, 228 d'octubre de 1965, que, en efecte, "ja des dels inicis de l'Església, hi hagué homes i dones que, mitjançant la pràctica dels consells evangèlics, es proposaren de seguir el Crist amb més llibertat i d'imitar-lo més de prop i, cadascun a la seva manera, portaren una vida consagrada a Déu. Molts d'ells", segueix dient el document conciliar, "per inspiració de l'Esperit Sant, visqueren vida solitària o bé fundaren famílies religioses que l'Església rebé i aprovà de bon grat amb la seva autoritat. D'aquí nasqué, per designi diví, una meravellosa varietat d'agrupacions religioses"¹.

1. ASCETES I VERGES

Com pràcticament arreu, ha dit amb encert Pérez de Urbel, també a la Península, i doncs amb tota seguretat a casa nostra (la Tarraconense fou amb la Bètica el país més aviat romanitzat i també cristianitzat de la Península Ibèrica), "els ascetes i les verges es presenten com a precursors dels monjos"².

Així veiem, que el primer concili hispànic conegut, el d'Elvira (Granada), que podem situar amb probabilitat, tot seguint Gaudemet i Ramos-Lissón, pel maig del 306, fa un esment molt interessant, ni que sigui negatiu, de la virginitat consagrada, en el seu canó 13, tot castigant la incontinença de les "uirgines quae se Deo dicauerunt" a l'excomunió perpètua o bé fins a l'hora de la mort, segons el cas³.

1. Així en el n. 1, paràgraf segon de l'esmentat document.

2. J. PÉREZ DE URBEL, *Le monachisme en Espagne au temps de saint Martin*, dins: *Saint Martin et son temps*, Roma 1961, 45.

El famós bisbe Osi de Còrdova, el qual, com a conseller que fou de l'emperador Constantí, presidí el concili ecumènic de Nicea el 325, escriví a intenció d'una germana seva un tractat "De laude virginitatis", desgraciadament perdut. De fet els concilis

es declaren, normalment, només sobre els abusos, cosa que ve de fet a parlar-nos indirectament de l'entusiasme que regnava a favor de la vida continent i virginal. Ens en dóna un exemple palès el concili de Saragossa del 380, quan prohibeix la velació de les verges, si no havien complert ja els 40 anys (!)⁴.

L'Església es reservava amb exclusivitat el dret de rebre el **pactum virginitatis** –compromís de conservar-se verge–, un precedent clar del que, més endavant, serà "característica essencial", diu Mundó, del monaquisme visigòtic (un monaquisme pactual doncs)⁵.

I en el I concili de Toledo, anys 397–400, trobem que els ascetes reben el nom de **continentes** o **confessores**, i els de **professae**, **Deo-votae**, **puelle Dei** o **religiosae** les verges⁶.

Curiosament, tot i que penso, amb el pare Cebrià Baraut, que res no ens permet de parlar encara de veritables monestirs a la Península, on encara s'hi donava només un monaquisme individual (que predominaria fins ben entrat el segle V), ja el citat concili saragossà del 380 ens cita abans per primera vegada la paraula "monjo" –**monachus**–, cànon 6. La circumstància, però, en què l'esmenta ens revela clarament la causa d'aquest recel de l'Església davant aquests homes i dones de Déu: el perill gravíssim de l'heretgia priscil·lianista, de naturalesa difícil de precisar pel seu esoterisme, però que semblava caure en el maniqueisme, i tot centrant-se només en els **electi**, menyspreava els cristians que no duïen una vida ascètica⁷.

3. Vegeu PL 84, col. 303, i *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, ed. JOSÉ VIVES, Barcelona–Madrid 1963, 4, i per a la datació J. GAUDEMET, article *Elvire*, dins: *DHGE*, 15, col. 318–320; i DOMINGO RAMOS-LISSON, *Los Concilios hispánicos antes de la conversión de Recaredo*, dins: JOSÉ ORLANDIS, DOMINGO RAMOS-LISSON, *Historia de los Concilios de la España romana y visigoda*, Pamplona 1986, 21–159, a p.30.

4. VIVES, *Concilios visigóticos*, 18 (es tracta del cànon 8 de dit Concili), i cf. en general ALEXANDRE MASOLIVER, *Història del monaquisme cristià*, I, Montserrat 1978, 119–120, i notes corresponents.

5. ANSCARI MUNDO, *Il monachesimo nella Penisola Iberica fino al sec. VII*, dins: *Il monachesimo nell'Alto Medioevo e la formazione della civiltà occidentale*, IV Settimana di Studio, Spoleto 1957, 73–117, a 103, i J. PÉREZ DE URBEL, *Le monachisme en Espagne au temps de saint Martin*, dins: *Saint Martin et son temps*, Roma 1961, 45–65, a 45 i 47.

6. J. VIVES, *Concilios visigóticos*, 21, 22, i 23–24 (cànon 6, 9, 16 i 19); i PÉREZ DE URBEL, *Le monachisme*, 47.

7. J. VIVES, *Concilios visigóticos*, 17, i pel que fa al priscil·lianisme i la seva relació amb el monaquisme, ZACARIAS GARCIA VILLADA, *Historia Eclesiástica de España*, 1/2, Madrid 1932, 91–145; i CYPRIEN BARAUT, *Espagne. I. La période patristique*, DS 4 (1961), col. 1096–1098.

Desgraciadament, era inevitable que això arrossegues un cert ambient de sospita per a l'ascesi en general i el monaquisme incipient en particular. Un altre exemple d'això ens el ve a donar Vigilanci, un personatge original, rude i sense lletres pel que sembla, el qual, originari del sud de la Gàl·lia, de Cazères, a l'Aquitània, assolí el presbiterat, i consta el 396 al càrrec d'una parròquia a Barcelona. Coneixem els seus atacs al celibat i l'ascesi per la dura impugnació que en fa sant Jeroni en el seu tractat "Contra Vigilantium", del 405⁸.

Afortunadament, i tot i que hom no podrà desarrelar del tot l'heretgia fins al concili de Braga del 561, comença a canviar el clima, a favor ara dels monjos. Ens consta d'un document cabdal i únic, la famosa carta decretal del papa Sirici al bisbe Himeri de Tarragona, que prefereixo datar del 384, amb Baraut i Orlandis (la majoria parla del 385). S'hi ordena que els monjos infidels a la seva vocació, siguin separats de la comunitat **-a coetu monasteriorum-**, tancats en estretes cel·les, i privats de la comunió fins abans de la mort. L'important, però, és una altra disposició, per la qual el Papa, a consulta d'Himeri, estableix que en endavant també els monjos puguin ser incorporats a l'estat clerical, cosa que ve a inaugurar d'alguna manera la tendència aviat manifestada de cercar, precisament, els bisbes en els monestirs⁹. La dura disciplina anterior ha propiciat doncs, en ben poc temps, la purificació de l'ambient ascètic, en endavant del tot ortodox i subjecte a la jerarquia, fins al punt que aquesta hi cerqui els seus membres amb predilecció. Cal notar en fi, que el Papa s'hi adreça a Himeri com a veritable primat, que havia de fer complir les seves prescripcions, no sols als bisbes sufraganis, ans també als del nord de la Península¹⁰.

8. Vegeu aquí en particular JUSTO PÉREZ DE URBEL, *Los monjes españoles en la Edad Media*, I, Madrid 1945, 132-135, i la meua *Introducció* a JERONI, *Homilies. Vides d'ermitans. Cartes*, (Clàssics del Cristianisme 36), Barcelona 1993, 23.

9. Vegeu aquí en particular MUNDO, *El monachismo*, 80: "Monachos quoque [...] clericorum officii aggregari et optamus et volumus", PL 84, col. 635, i cànon 13 de la *Collectio canonum Hispana*. I cf. per a la datació BARAUT, *Espagne*, col. 1096; i JOSÉ ORLANDIS, *Los Concilios en el Reino visigodo católico*, dins: ORLANDIS, RAMOS, LISSON, *Historia de los Concilios*, 161-507, a 237, nota 42.

10. MUNDO, *op. cit.*, 80, i 76; i ANTONI PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona 1989, 11. Cal notar que sant Benet pren de la decretal una frase, als capítols 28 i 29 de la seva Regla.

2. EL MONACAT VISIGÒTIC

La tendència ara nascuda de fer dels monestirs autèntics seminaris on es formarien els futurs dirigents de l'Església, es demostra amb la simple enumeració de bon nombre de monjos-bisbes ja des de l'inici del segle VI: tenim així els bisbes de Tarragona Joan i Sergi (anys 469–520, i 520–555, respectivament), fundadors ambdós de monestirs, no localitzats fins ara, prop de la seva seu, tal com es pot deduir de l'epigrafia¹¹. Precisament, el primer presidí un important concili al nostre propòsit a Tarragona el 516, on limita les sortides dels monjos fora del monestir, i atribueix a sols l'abat la potestat d'habilitar un o altre dels seus monjos per a qualsevol afer clerical o forense. Del segon, bon amic d'un altre bisbe-monjo, sant Just d'Urgell, el qual li dedicà una exposició al Càntic dels càntics, sabem que “Non procul ab urbe construxit cenobium sanctum”¹².

Cal ara parlar d'un sorprenent i bon xic misteriós i important personatge, sant Victorià, abat del monestir d'Asán, al Sobrarb aragonès, al Pirineu central, sota la Peña Montañesa, municipi abans de Los Molinos, i ara de Pueyo de Araguás, a pocs quilòmetres al nord d'Aínsa. Aquest home, ben probablement aragonès o bé nadiu del sud de la Gàl·lia (Mundó rebutja el seu origen italià amb bon criteri, i explica que Venanci Fortunat en parli, pel fet que s'haurien conegut amb tota probabilitat llavors d'un sojorn en un monestir gal), el podem documentar en temps de Gesaleïc (507–511), com a abat ja de Sant Martí d'Asán (abans hauria viscut com a ermità en una cova i aixecat la capella de Sant Miquel, traslladant-se segurament cap al 506 a Arrasate, on hauria format una mena de laura), el monestir que, restaurat més tard llavors de la Reconquesta per Sanç Ramírez d'Aragó en 1076, prendria el seu nom. D'ell dependrien petits monestirs ribagorçans com ara Taberna, Obarra, Santa Justa o Graus (Santa Maria de la Peña). Ell sembla haver mort el 558, anys més tard que el seu benefactor, el rei Teudis (mort el 548), el qual el tingué per conseller, tot i ser arrià. Se'ns ha conservat un bell epitafi: “augmine multo monacorum Iberiam Galliasve replebit cellas senioresque probos sanctitate [...] replebit”, i efectivament, molts dels seus deixebles ocuparien seus a Aragó, Catalunya o la Gàl·lia. Assenyalem entre ells Tranquil·lí, bisbe de Tarragona

11. MUNDO, *Il monachesimo*, 80–81 i nota 29; PÉREZ DE URBEL, *Los monjes*, I, 167–168, i nota 1 d'aquesta darrera pàgina, on cita els estudis epigràfics de Hübner i el pare Fidel Fita, als quals cal afegir més modernament J. VIVES, *Inscripciones cristianas de la España romana y visigoda*, Barcelona 1942, 83–84 i nn.277–278; i la molt útil llista dels Episcopologis catalans que formen Apèndix, en ANTONI PLADEVALL, *Història*, concretament a p.223.

12. *Ibidem*; FIDEL FITA, *Epigrafia cristiana de España*: «Boletín de la Academia de la Historia» 37 (1900), 414; i cf. també el cànon 11 de l'esmentat concili I de Tarragona, a JOSÉ VIVES, *Concilios visigóticos*, 87.

(560–580), o Vicenç d'Osca¹³.

Molt interessant també és el fenomen, típic de l'època, de diversos germans bisbes. És el cas en particular del famós Justinà de València, i els seus germans Just d'Urgell, ja esmentat (527–546), Nebridi d'Egara (516–545–Mundó, sens dubte per error material, cita en comptes d'ell Pere de Lleida, d'ençà del 519), i Elpidi d'Osca¹⁴. Podem citar igualment el cas d'altres monjos–bisbes parents o amics, com els bisbes de Girona Joan de Bícjar, lusità sembla, i no català, i Nonnit (respectivament, 591–621, i 621–633) i sant Valer de Saragossa; o encara més endavant el de Quirze de Barcelona (toledà potser, 656–666), fundador d'un monestir a la ciutat, on es guardaven les relíquies de santa Eulàlia, amb Licinià de Cartagena i Eutropi de València¹⁵.

Aquests temps trasllueixen un clar transvasament de la Gàl·lia al nostre país, i en general a tota la Hispània visigòtica, de tot el que fa referència al dret monàstic. N'hi ha prou per a fixar–ho amb els clars esments que fan el concili I de Tarragona del 516 (cànon 11: “canonum ante omnia gallicanorum de eis –els monjos– constitutione servata”), o el de Lleida del 546 (cànon 3: “De monachis vero id observare placuit quod synodo Agathensis –d'Agda–vel Aurelianensis –d'Orléans– noscitur decrevisse”)¹⁶.

Certament, no pot pas admetre's l'autoria de Joan de Bícjar respecte de la **Regula Magistri**, per motius cronològics i filològics, però és en canvi molt interessant el coneixement de la decretal del papa Sirici per part de sant Cesari d'Arles o de la **Regula Benedicti**, capítols 28 i 29, com ja he dit. Cal, però, sobretot assenyalar amb Mundó, que el costum establert per sant Benet en la seva regla, cap.13, 2, de resar cada dia a laudes ivespres el parenostre, ve amb tota probabilitat del determinat pel concili de Girona del 517, cànon 11¹⁷.

És cosa clara, per altra banda, que els “abats i bisbes no es restringiren”, en aquests temps, “a l'observança d'una sola Regla”. És època més aviat de l'ús del “vertader llibre de l'abat”, que “era el **codex regularum**”; dels concilis regionals d'abats, d'on naixeria p.e. la **Regula Consensoria**; i del monaquisme “pactual” típicament visigòtic, en el qual el **pactum**, que recullen ja

13. PÉREZ DE URBEL, *op. cit.*, 178–182; MUNDO, *op. cit.*, 89–90, i J. VIVES, *Inscripciones*, 87–89, i n. 283 i 284; com també l'article d'ANTONI DURAN GUDIOL, DHEE 3 (1973), col. 1660.

14. MUNDO, 81, i PÉREZ DE URBEL, 168–169, com també, per a les datacions, PLADEVALL, 218, 228, i 238.

15. MUNDO, *ibidem*, i PLADEVALL, 26, i 211 de l'Apèndix.

16. MUNDO, *Il monachesimo*, 91–91; l'edició de la *Collectio Hispana* en PL 84273–278, 312 i 323, i VIVES, *Concilios visigóticos*, 37 i 56.

17. Per a tot això, MUNDO, 91–92, i citacions de nota corresponents. Per a l'atribució de la RM al Biclarense, cf. J. PÉREZ DE URBEL, *El Maestro, san Benito y Juan Biclarense*. «Hispania» 1 (1940), 7–42; i 2 (1941), 3–52.

les Regles de sant Isidor i sant Fructuós, entre el monjo candidat i el seu abat, venia a ser una veritable professió monàstica¹⁸.

Ja he parlat dels misteriosos monestirs fundats pels bisbes Joan i Sergi prop Tarragona, i del de Quirze a Barcelona. Ben probablement, amb Pérez de Urbel, és possible d'afegir-hi una memòria de Sant Fèlix a Girona, sota Nonnit. I cal citar encara en aquest sentit la casa monàstica del segle V o VI que és possible deduir dels indicis arqueològics trobats a Sant Cugat del Vallès, prop del lloc martirial del sant. L'Arqueologia sembla parlar-nos, semblantment, de restes d'alguns eremitoris al Baix Llobregat i a d'altres llocs encara; i l'ús sovintejat del topònim "monistrol", de **monasteriolum** o petit monestir, particularment a la comarca del Bages, és igualment eloqüent. M'inclino, amb Albareda-Massot i Mundó, per un origen visigòtic de les quatre capelles o ermites montserratines: les superiors, Santa Maria, verssemblantment a la base del posterior monestir d'Oliba, i Sant Iscle, encara existent en l'esglésiola pre-romànica al jardí del monestir; i les inferiors, de Sant Pere i Sant Martí, que donarien posteriorment origen a la vila de Monistrol de Montserrat¹⁹.

Tot aquest sistema monàstic català, encara incipient, s'enfonsà llavors de la invasió musulmana d'ençà del 711. Ben aviat, però, en veiem la represa a ambdues vessants del Pirineu Oriental, i amb un signe del tot nou i més sòlid, el benedictinisme, el qual, a diferència de la resta de la Península, entra ara ja a la Marca, afavorit sens dubte per la dependència de l'Imperi Carolingi.

Gots encara són Pirmí, evangelitzador d'Alemanya i fundador de monestirs; i Wititza, fill del comte de Magalona, el qual, amb el nom de Benet d'Aniana, intentà d'uniformar tot el monaquisme benedictí. El cas més clar i interessant, però, és el de sant Pròsper de Tarragona (des del 713), el qual, acompanyat d'alguns dels seus clergues, emigrà a Itàlia, passant per Sardenya, i s'establí a Camogli (Ligúria), on s'endugué les relíquies dels sants proto-màrtirs tarragònins Fructuós, Auguri i Eulogi, i fundà un monestir a Capodimonte²⁰.

18. Per a tot això, molt particularment, MUNDO, 94-106, el qual nega que la Hispània visigòtica conegués la Regla de sant Benet, i deixa clar que l'única llei comuna era l'establert per les lleis oficials, és a dir, les lleis imperials (com en el codi Teodosià, recollides en la *Lex Romana Visigothorum* o Breviari d'Alaric, o les *novellae* de Justinià), les decretals dels Papes, però sobretot els decrets i cànons dels Concilis ecumènics: és el cas, p.e., del darrer cànon del concili I de Barcelona, any 540, que prescriu l'observança del manat pel de Calcedònia del 451.

19. ANTONI PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*, 26; PÉREZ DE URBEL, *Los monjes españoles*, II, 14; MUNDO, *Il monachesimo*, discussió sobre el tema, 109-117, a 115-117; i ANSELM M. ALBAREDA, *Història de Montserrat*, 6ª ed. a càrrec de JOSEP MASSOT I MUNTANER, Montserrat 1977, 12-13.

20. PLADEVALL, *op. cit.*, 16, i Apèndix, 223.

3. MONACAT BENEDICTÍ. PRIMERS CANONGES REGULARS

a) Sembla que l'abadia més antiga que podem documentar rere l'ensulsiada del monacat que provocà la invasió musulmana, és a la Catalunya Nord, concretament al Vallespir, Santa Maria d'Arles de Tec, fundada pel monjo hispà Castellà vers l'any 778 sobre les runes d'uns banys romans. Un intent no reeixit, part d'ençà dels Pirineus, fou el d'un altre abat hispà, Àtala, que volgué bastir un o més monestirs a Peralada, vers l'any 780. La inseguretat, però, del país l'obligaria poc més tard a passar els Pirineus, per a establir-se dos anys després a Sant Policarp de Rasés (Limós –Limoux–, Llenguadoc). Pladevall té com a probable, que alguns dels seus monjos restessin, però, encara al nostre país, i bastessin algunes cel·les eremítiques en un lloc de difícil accés, el que seria el futur important monestir de Sant Pere de Rodes, com també a d'altres llocs, que acabarien tots depenent temps a venir d'aquesta casa²¹.

Les circumstàncies de l'ocupació devien millorar a poc, però, perquè d'entorn del 800 són almenys dos monestirs catalans, la petita casa de Sant Vicenç d'Isona, Pallars Jussà, i la molt més important de Sant Serní o Sadurní de Tavèrnoles, a Anserall (Alt Urgell)²². El monestir ribagorçà de Santa Maria d'Alaó (o de la O), és del 806, i del 807 sembla ser un altre gran monestir, Santa Maria de Gerri (Gerri de la Sal, Pallars Sobirà). Segueixen Sant Martí de les Escaules (Alt Empordà) i Santa Grata o Senterada (Pallars Sobirà), ambdós del 814, i ben probablement anterior és el molt més important de Sant Esteve de Banyoles (al Pla de l'Estany). Assenyalem encara, entre altres, el 819 el de Sant Genís les Fonts o de Fontanes (Vallespir), i el 820 el de Sant Medir i Sant Genís de Girona (Sant Gregori, Gironès), que un segle més tard es traslladarà a Amer. Trobem després, el 823, Sant Andreu de Sureda (Rosselló)²³. Segueixen Sant Salvador de la Vedella (Cercs, Berguedà), 830; Sant Pere de Taberna (Ribagorça, Osca), 831; Sant Vicenç d'Oveix (Surp, Pallars Sobirà), 834; Sant Andreu d'Eixalada (Conflent), 840, que, destruït per una avinguda, es traslladarà el 879 a Sant Miquel de Cuixà; Sant Climent de la Reglella (Illa de Rosselló) i Sant Quirze de Colera (Rabós, Alt Empordà), tots dos del 844; Sant Pere de les Maleses (a la Pobla de Segur, Pallars Jussà), 845; Santa Maria

21. ANTONI PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, Barcelona 1968, 34; i *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona 1989, 26.

22. No sembla prou segur, en canvi, que el famós i polèmic bisbe Fèlix d'Urgell (781–799), acusat després d'adopcionisme i expulsat de la seva diòcesi, s'hagués format a Tavèrnoles. Ho fa difícil la cronologia, i cf. PLADEVALL, *Història*, 19, i *Episcopologi* de p.228.

23. Segueixo el llistat de monestirs de l'Atlas històric *Catalònia Religiosa*, Barcelona 1991, 101, amb alguna correcció. Noteu que Sant Medir, deixat pels monjos el 949, és habitat des del 1980 per les monges cistercenques de Cadins.

de Lavaix (Ribagorça), del 849, que d'ençà del 1064 passà a ser una canònica agustiniana, i en 1223 es convertí en abadia cistercenca; i un llarg etcètera²⁴.

b) Es produeix ara el que Linage ha pogut anomenar la “benedictinització” del nostre monacat. En efecte, “tots els monestirs del segle IX abans esmenats, i els que es crearan en endavant, adoptaran la regla de sant Benet, segons disposició del concili d'Aquisgrà del 816”, de manera que “els benedictins arribaran a tenir a Catalunya més d'un centenar de cases entre grans i petites, abadies o priorats”²⁵.

L'historiador benedictí dom Schmitz assenyala que “abans del segle X [...] els monestirs situats a la Península Ibèrica no havien acceptat pas encara l'observança benedictina, llevat, però, dins la Marca hispànica”²⁶.

Pel que avui sabem, “el rastre més antic de l'observança de la regla a la Marca, i per tant en tot l'actual territori peninsular, el tenim en la concessió d'immunitat atorgada a Sant Esteve de Banyoles l'11 de setembre del 822, a Attigny, per l'emperador Lluís”²⁷. El monarca pren el monestir sota la seva defensa i protecció, amb els seus monjos i senyoriu territorial, i concedeix la llibertat en l'elecció abacial, mentre s'hi trobi “qui pugui regir la mateixa congregació segons la regla de sant Benet”. Diplomes carolingis semblants es concedeixen als altres monestirs catalans al llarg dels segles IX i X. Així les concessions d'immunitat esdevenen “regla general”, diu Abadal. I veiem que, tant Lluís el Pietós com el seu fill Carles el Calb, diuen, respectivament, en concedir-la els anys 823 (Senterada i Sureda) i 866 (Sant Julià del Munt): “Sicut cetera monasteria infra Septimania” i “sicut et alia regni nostri monasteria”²⁸.

Trobem en efecte, en semblants circumstàncies Sant Martí de les Escaules, Sant Medir i Sant Genís d'Amer, Santa Cecília d'Elins, Sant Pau de Fontclara, Sant Joan de les Abadesses, i ja en el segle X, Ripoll, Sant Pere de Rodes i Camprodon, del 881 al 952. És clar doncs, que pel que fa a la recepció de la regla benedictina, “ja en el segle IX Catalunya no era pas diferent” de la resta

24. *Catalònia Religiosa*, *ibidem*, i cf. per a Sant Medir, p.104, i 105 i 103 per a Lavaix.

25. PLADEVAILL, *loc. cit.*, 27; i, pel que fa al neologisme, ANTONIO LINAGE CONDE, *El Monacato en España e Hispanoamérica*, Salamanca 1977, p.e. en p.62: “Y ya nos ha salido al paso el tema de la benedictinización de nuestro monacato. Cual ya apuntamos, el retraso en ésta, para todo el país postvisigótico, excluida la Marca carolingia, es una singularidad”, o també abans *Los orígenes del monacato benedictino en la Península Ibérica*, I, León 1973, 61 o 276 i ss. i passim.

26. PHILIBERT SCHMITZ, *Histoire de l'Ordre de Saint Benoît*, I, Maredsous 1942, 210.

27. ANTONIO LINAGE CONDE, *Los orígenes del monacato benedictino en la Península Ibérica*, II, *Difusión de la Regula Benedicti*, Lleó 1973, 498; i vegeu també RAMON D'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona 1926, primera part, doc. 1, 45–47.

28. ABADAL, *op. cit.*, *ibidem* i p.IX, i 219–221.

de l'Europa central i occidental²⁹. I és que, “una intensa tasca de reconstrucció monàstica, iniciada amb el retorn a la pau dels territoris catalans d'ençà de l'any 800, en portar des de la Septimània el nou esperit de la regla de sant Benet, allà propagada per Benet d'Aniana, reforçarà, sobretot des del regnat de Lluís el Pietós, la relació espiritual entre ambdós vessants pirinencs”³⁰.

I és palès l'important paper que tingueren els monjos per a la colonització (habilitació per al conreu i repoblament) del que ben aviat quedarà configurat com la “Catalunya vella”, delimitada per la ratlla que va de la desembocadura del Llobregat, al sud-oest de la capital de la Marca, Barcelona, passant pel curs d'aquest riu i del seu principal afluent, el Cardener³¹.

Penso, com Linage, que els fets curiosos que hom ha invocat a Catalunya per a monestirs com Amer i Serrateix, per a una vigència de la **regula mixta**, quan apareixen mencions documentals de sant Basili i sant Isidor, no proven de fet res, quan es tracta, al màxim, de simples mencions erudites. Ho repeteixo: feia temps que la **Regula Benedicti** era llei única en tots els monestirs de la Marca. Aquest no és el cas, en canvi, encara per als monestirs ribagorçans de Taberna, Obarra o Alaó (a diferència del de Labaix), per al d'Asán, al Sobrarb, ni per a l'aragonès de San Juan de la Peña, ni per a San Millán, Santo Toribio o Sahagún, com de vegades s'ha pretès³².

Podem doncs establir sense cap dubte raonable, que és la sobirania carolíngia la que ha fet possible que els monestirs de la Marca entressin ben aviat dins el marc de la unificació moguda per sant Benet d'Aniana, fundats com eren tots –amb l'única excepció, com ha mostrat Baraut, de Tavèrnoles, de probable origen visigòtic–, ja sigui per iniciativa reial, ja per la d'algun abat

29. LINAGE, *Los orígenes*, II, 499.

30. J. A. GARCIA DE CORTAZAR, *Historia de España*, II, *La época medieval*, Madrid 1976, 3ª ed., 148 i en general 149 i ss.

31. GARCIA DE CORTAZAR, *ibidem*, 151.

32. Segueixo el que ja vaig dir en MASOLIVER, *Història del monaquisme cristià*, 52 i ss. I cf. LINAGE, *op. cit.*, II, 528–746 i 757–758, *conclusiones* de p.757–768, i mapes II, III–V i VIII–X del mateix volum; ABADAL, *Catalunya carolíngia*, III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Barcelona 1959, primera part, 216–217, i segona part, n.163, p.368–369, i n.170, p.373; i vegeu a més per a Labaix, ultra ABADAL, *op. cit.*, III, n.169, p.372–373 i p.217; i MANUEL RUI, *El monasterio de Santa María de Labaix o Lavaix*, dins: *Homenaje a fray Justo Pérez de Urbel, OSB*, II, Silos 1977, 455–482; i per a Alaó, MANUEL RUI, *El monasterio de Santa María de Alaón y su patrimonio en el siglo IX*, dins: *Homenaje a Don José María Lacarra [...] Estudios Medievales*, I, Saragossa 1977, 64–85, i FRANCISCO CASTILLO, *Los abades de Alaón. Jurisdicción y prerrogativas: «Argensola»* 20 (1978) 41–123.

repoblador sota la protecció comtal (cas de Ripoll), o bé, entrat ja el segle X, a càrrec de comtes i abats³³.

A mitjan segle X, però, es registra un espectacular canvi d'estratègia en els monestirs, que cerquen ara prop del Papa la seva protecció jurídica, mitjançant la recerca del privilegi d'exempció. L'obté el primer l'abat Sunyer de Cuixà el 950 prop Agapit II (946–955), i el mateix el 951 Ripoll, llavors d'un pelegrinatge a l'Urbs del seu abat Arnulf. I Mundó ha mostrat bé, tot seguint una intuïció d'Abadal, que això es deu clarament a l'influx de Cluny, que es deixa notar ara amb força, per bé que a Catalunya "és exclusivament espiritual", a diferència d'altres llocs de la Península. Una de les seves petges seria, sens dubte, la decidida orientació de l'església i del monaquisme catalans vers Roma³⁴.

Un problema interessant, i dramàtic també, arreu d'Europa, encara que a casa nostra no adquirís la gravetat que tingué a França o Alemanya, és el de les "investidures" d'esglésies i monestirs per part de senyors seculars. En aquest sentit, ha dit García de Cortázar, durant els segles VI a X, la religiositat i les ofrenes dels fidels es canalitzaven a través de les "esglésies pròpies" i, després de la restauració cluniacena, dels monestirs, fins que, d'ençà del segle XI, tornà el Papa a trobar tremp i autoritat moral (el trist segle X ha estat anomenat el "segle de ferro" de l'Església), com també l'episcopat i la Parròquia³⁵.

I és que l'Església tenia en els comtes els aliats més forts i més fidels. És el cas, p.e., dels comtes Oliba Cabreta, que morirà monjo a Montecassino, o de Bernat Tallaferró³⁶.

Especial importància revesteixen en aquests anys dos grans abats, Garí de Lézat (961), monestir que nodrirà "el monacat català de la nova saba" cluniacena, i de Cuixà (965), cap que fou, a títol personal, d'una veritable congre-

33. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, II, primera part, p.VII–IX (**Introducció**); i CEBRIÀ BARAUT, *El monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles i les seves possessions a Andorra*: «*Studia Monastica*» 10 (1968) 239. El cartulari del monestir ha estat publicat per JOSEFINA SOLER, *El cartulario de Tavèrnoles*. Castelló de la Plana 1961.

34. ANSCARI MUNDO, *Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'Est des Pyrénées du Xe au XIIIe siècles*, dins: *Moissac et l'Occident au XIe siècle. Actes du Colloque International de Moissac, 3–5 mai 1963*, Toulouse 1964, 229, i 242–244; i RAMON D'ABADAL, *L'esprit de Cluny i les relacions de Catalunya amb Roma i Itàlia en el segle X*: «*Studi Medioevali*» 2 (1961) 5, i cf. LINAGE, II, 873. Vegeu també en general P. KEHR, *El Papat i el Principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó*: «*Estudis Universitaris Catalans*» 12–15 (1927–1930), extret, Barcelona 1931, 8–9.

35. GARCIA DE CORTAZAR, *op. cit.*, 41 i 213–214; KEHR, *op. cit.*, 28, i en general l'obra de RAMON BIDAGOR, *La Iglesia Propia en España. Estudio Histórico-Canónico*, Roma 1933. La paraula *Eigenkirche*, inventada per Stutz, fou introduïda a Espanya per Torres López, important historiador del Dret.

36. Vegeu aquí MASOLIVER, *Història*, II, 63 i nota 37 amb la bibliografia esmentada.

gació fins a la seva mateixa mort, l'any 998. Durant el seu abadiat, es produí l'interessantíssim fet de l'entrada al monestir del Conflent del dux de Venècia sant Pere Ursèol (a la mort del qual a Cuixà, deu anys després, però, es dissolgué el grup), acompanyat del seu gendre Joan Morosini, futur fundador del monestir venecià de San Giorgio Maggiore; Joan Gradenigo; sant Romuald, futur fundador de Camaldoli, i el seu deixeble Mari³⁷.

Molt més important, però, és el segon personatge, Oliba, que serà abat de Ripoll i de Cuixà, bisbe de Vic, i fundador de Montserrat. Tal com ha dit amb raó Abadal, "l'experiència cluniacenca d'un abat comú a diversos cenobis havia estat reeixida amb l'abat Garí. L'encertada tradició continua amb Oliba". Monjo aquest de Ripoll des del 1002, assoleix l'abadiat en 1008, i el mateix any, pocs mesos després, és cridat a regir igualment Cuixà, càrregues a les quals haurà d'afegir-se encara el bisbat de Vic l'any 1017 o inicis del 1018. Com en el cas de Garí, els monestirs d'on Oliba era abat "formaven un conjunt a l'estil d'una congregació monàstica de l'antic tipus cluniacenc"³⁸.

Mostra la vitalitat del nostre monacat, el qual, després de la tràgica desfeta que significà en els anys 980–1002 la ràtzia d'Al-Mansur, que poc abans del saqueig de Barcelona (985–986), destruï el monestir de Sant Cugat del Vallès, on moriren assassinats l'abat Joan i nou dels seus monjos, la represa fou quasi immediata, perquè ens consta el naixement, en aquesta època, entre altres a la Península, de dos monestirs catalans: el barceloní de Sant Pau del Camp, i el de Sant Pere de la Portella (Berguedà)³⁹.

Si el concili de Coyanza, 1055, estableix l'obligatorietat per a tots els monestirs hispànics de les Regles de sant Isidor i sant Benet, o bé només d'aquesta, si ens atenim a l'edició d'Oviedo, no hi ha dubte que el cànon és inspirat per Cluny, i que és un esperit que ha estat introduït a la Península des de Catalunya. És el que entrà a la Marca de mans de Garí, l'obra del qual continua ara Oliba, abat ensems de Ripoll i Cuixà (any 1008), que incorpora

37. Vegeu aquí LINAGE, II, 875–878, i especialment RAMON D'ABADAL, *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada–Cuixà: «Analecta Montserratensia»* 8 (1954–1955) 124–338. És de fet per pròpia iniciativa que uneix Garí a Lézat successivament Sant Hilari de Carcassona, Sant Miquel de Cuixà, de molt la casa més important, Sant Pere de Caunès (Mas–Garnier) i Santa Maria d'Alet (Razés).

38. MUNDO, *Les mouvements monastiques*, 234, que sosté que, contra el que diu Abadal, tingué encara la supremacia sobre monestirs com Santa Maria d'Arles de Tec o Sant Pau de Fenollet. I cf. molt especialment RAMON D'ABADAL, *L'abat Oliba bisbe de Vic i la seva època*, Barcelona 1962, 84–86, i cf. també ANSEL M. ALBAREDA, *L'abat Oliba, fundador de Montserrat (971?–1046)*, Montserrat 1972, 2ª ed., 79–83; KIEHR, 21 i registres en JAFFE–LOEWENFELD, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, Leipzig 1885, n.3973–3977, 505.

39. Vegeu aquí en general SCHMITZ, I, 213–214, i per a Sant Cugat JOSÉ DE PERAY, *San Cugat del Vallès. Su descripción y su historia*, Barcelona 1931, 2ª ed., 99 i 108–109.

al primer Santa Maria de Montserrat en 1023, monestir que consta com a tal cenobi almenys des del 1027⁴⁰.

És el veritable creador de la institució de "pau i treva", i no pas sant Odiló, com hom acostuma a dir, perquè, juntament amb Berenguer de Gurb, bisbe d'Elna (1014–1027), havien establert aquestes transcendents constitucions a Elna mateix, cosa que ve a confirmar en 1027 el sínode de Toluges (Rosselló), i de la qual farà llei després a Vic, en 1031, el propi Oliba (que en fou bisbe els anys 1017 o 1018 a 1046)⁴¹. Ell fou, finalment, qui renovellà la tradició cultural de Ripoll, duent al seu apogeu la fama de **scriptorium** del monestir, on es formà Gerbert d'Orlhac, futur papa Silvestre II⁴².

Desapareguda la seva marcada personalitat, es converteix en abassegador l'influx dels puixants monestirs ultrapirinencs, de manera que molts dels monestirs catalans seran absorbits per congregacions monàstiques llenguadocianes, en concret les comandades per Sant Víctor de Marsella, priorat de Cluny des del 1052; Sant Ponç de Tomeres (a l'Erau); i la Grassa (no lluny de Carcassona). Constitueix a més un cas a part el monestir italià de La Chiusa. Vegem-ho:

Els senyors de Mediona oferiren ja en 1026 Sant Pere de Riudebitlles a la Isola Gallinaria, però el primer que donà un monestir seu a un casal estranger fou Gombau de Besora en 1042, en donar Sant Miquel del Fai a Sant Víctor, "el primer d'una llarga sèrie", perquè seguirien Ripoll en 1070, Sant Esteve de Banyoles abans del 1081, i Sant Joan de les Abadesses (llavors cenobi masculí) en 1083, de forma que Sant Víctor, el monestir fundat per Joan Cassià, arribarà a comptar a Catalunya fins a 15 dependències, entre les quals cal citar Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà, al Conflent, i la gran abadia pallaresa de Santa Maria (abans Sant Vicenç) de Gerri⁴³.

Moissac (prop de Castelsarrasin i Montalban) dominaria sobre Cuberes,

40. ALBAREDA, *L'abat Oliba*, 79–81, 116 i sobretot 190–193; ABADAL, *L'abat Oliba*, 84–85, 124 i 142–152; LINAGE, II, 878 i 880; MUNDO, *Les mouvements*, 235, i ALBAREDA–MASSOT, *Història de Montserrat*, Montserrat 1972, 5ª ed., 19–22.

41. ABADAL, *L'abat Oliba*, 227–239 sobretot. En contra, JACQUES HOUILLIER, *Saint Odilon, abbé de Cluny*, Lovaina 1964. Cf. també ALBAREDA, *L'abat Oliba*, potser massa apologèticament, 146–159; i també MANSI, vol. 19, col. 593; LINAGE, II, 882–883, i JOSÉ ORLANDIS, *Historia de la Iglesia*, I, Madrid 1974, 333.

42. R. BEER, *Los manuscritos del monestir de Santa Maria de Ripoll*, Barcelona 1910, que sosté, p.79 i ss., que fou la biblioteca més important d'Espanya després de Toledo; LL. NICOLAU D'OLWER, *Gerbert (Silvestre II) i la cultura catalana del segle X*: «Estudis Universitaris Catalans» 4 (1910); i J. MILLÀS VALLICROSA, *Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval*, I, Barcelona 1931, particularment en p.96–111 i 219 iss.

43. MUNDO, *Les mouvements*, 239 i 243–244. El monestir incorporat a La Chiusa fou el de Santa Maria de Cervià, l'any 1054.

1073, i a partir del 1078 Sant Pau de Fenollet i Santa Maria d'Arles, i part ençà dels Pirineus Sant Pere de Camprodon, tot per obra de Bernat II de Besalú. És, per altra banda, curiós que Cluny mateix rebutjà les ofertes que li feren successivament Arnau Mir de Tost respecte de Sant Pere d'Àger, i Mir Geribert sobre un monestir a fundar a la Catalunya nova, a Berà, i no es decidirà a acceptar sinó més tard, en oferir-li els vescomtes de Cardona i Osona Sant Pere de Casserres, i els seus priorats de Clarà i Corbera⁴⁴.

Per la seva banda, Sant Ponç de Tomeres, a partir de la segona meitat del segle XI, estén la seva influència sobre Sant Benet de Bages, Sant Pere de Rodes i àdhuc per breu temps Sant Cugat del Vallès (subjecció que no durarà, però, més que de 1090 a 1098). Al contrari, el propi Sant Cugat, per voluntat de Ramon Berenguer III, esdevindrà al seu torn cap de congregació, amb Santa Cecília de Montserrat (1097), Sant Llorenç del Munt (1098), i Sant Salvador de Breda (1099), i comptà a més, com a simples priorats, amb Sant Pau del Camp de Barcelona, Santa Maria del Coll (Fontrúbia), i Sant Pere de Clarà⁴⁵.

La darrera fou la Grassa, ja en el segle XII. Incorporada en efecte a Sant Víctor en 1070, lluità fins a assolir-ne la independència en 1114. Ja abans s'havia incorporat, part dellà dels Pirineus el Sant Sepulcre de Palera, Sant Andreu de Surella i Sant Martí del Canigó, i hi afegirà encara en 1117 Sant Pere de Galligants de Girona, i Sant Feliu de Guíxols en 1118. Sembla a més que cal comptar també amb les petites cases de Santa Maria de Ridaura i Sant Esteve de Canelles, i, ja d'ençà de 1106, Sant Pere de Burgal, monestir sobre el qual conservava, però, alguns drets Gerri⁴⁶.

Caldrà doncs esperar al segle XIII perquè els monestirs catalans passin "d'una congregació monàstica segons el model d'aquelles constitucions d'acord amb els antics sistemes centra- litzadors [...] a [...] una congregació moderna, d'un tipus federalista més conforme al temperament català", diu Mundó. Cal amb tot subratllar que, tot i que "en cap país estranger", com diu dom Schmitz, "l'orde de Cluny no ha jugat un paper comparable amb el que ha tingut a Espanya", no és aquest el cas de Catalunya, fora de Camprodon; i que l'empremta més duradorad'aquest imperi, l'adopció del ritus romà en comptes de l'hispanic o visigòtic arreu de la Península, any 1080, era un fet a

44. MUNDO, *Les mouvements*, 239-242, com també FRANCESC MONSALVATJE, *Monasterios del Antiguo Condado de Besalú*, dins: *Noticias históricas de Olot* 8, Olot 1896, 63-64 i doc. XXVI, de p.171-173; i J. MIRET I SANS, *Relaciones entre los monasterios de Camprodon y Moissac*, Barcelona 1898, 14-18.

45. MUNDO, *Les mouvements*, 244-245.

46. MUNDO, 246-247, i SCHMITZ, I, 216; i la bibliografia que incorporo en MASOLIVER, *Història*, II, 71, nota 61.

casa nostra de molt abans, des del segle IX⁴⁷.

c) Podem ben bé dir que la “benedictinització” es produïa a Catalunya paral·lelament també respecte dels monestirs femenins. Com per als masculins, en efecte, i a conseqüència del sínode d'Aquisgrà del 816, reunit sota Lluís el Pietós i presidit per sant Benet d'Aniana, i dels capitulars successius del 817 i 819 a favor de monjos i monges benedictins, comença a concedir-s'hi la immunitat, cosa que s'esdevé per primera volta per a un monestir femení català, amb Sant Joan de les Abadesses, l'any 899, tot i que no es faci menció explícita de la **Regula Benedicti** (cosa, però, que per paral·lelisme podem fonamentadament suposar), ho i prenent el rei Carles el Calb el monestir i la seva abadessa Emma, filla de Guifré el Pilós, **sub nostrae tuitionis mundeburdo**. L'any 965 ens consta ja que l'habiten “l'abadessa Frideburga i tota la comunitat [...] que militen per Déu (**deo militantes**) sota la regla del sant pare Benet”. Desgraciadament, i sota la mateixa abadessa, la comunitat serà expulsada en 1017, culpables –es deia– de greus desordres morals. És lícit, però, de dubtar-ne, pel fet que el comte Bernat Tallaferro estava empès per una clara ambició de domini. L'ocuparien a partir de llavors canonges regulars⁴⁸.

La primera menció expressament benedictina correspon així al monestir barceloní més que mil·lenari de Sant Pere de les Puel·les, avui encara en plena vitalitat, monestir que fou erigit “cap als volts de l'any 945”, el dia III de les kalendes de juliol⁴⁹.

Un monestir benedictí masculí del Pallars, el de Santa Cecília d'Elins, serà poblat per monges des del 1080, tal com recull Villanueva. Per altra banda, val també per a les monges la norma general establerta a Coyanza en 1055, de forma que hem de tenir també per benedictins en aquesta època monestirs com ara Sant Daniel de Girona, 1020⁵⁰.

47. Vegeu respectivament MUNDO, *op. cit.*, 247; i SCHMITZ, I, 218. Pel que fa al ritus romà, MUNDO, *ibidem*, 240–241. A Aragó fou també introduït abans, el 1071, tot executant el decretat per Ramir I al concili de Jaca del 1063.

48. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, II, 1, Barcelona 1926, 215–217, i *L'abat Oliba*, 98–104; JAIME VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol.8, document de l'apèndix XII, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, 236–237; LINAGE, *Los orígenes*, I, 275–277; II, 498–499, i III, 35; i MUNDO, *El monachismo*, 101–102.

49. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, II, *Els diplomes carolíngis*, Barcelona 1926–1952, 72, i ANTONI PAULI, *El Real Monasterio de San Pedro de las Puellas de Barcelona*, Barcelona 1945, Apèndix II, 183–187.

50. Vegeu respectivament VILLANUEVA, *Viage literario*, XII, 26–30, i doc.VIII, p.223–225; LINAGE, III, 169 i 197; i PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, 180–181.

d) Passo ara a estudiar un fenomen religiós clarament diferent, el dels canonges regulars i la seva història a casa nostra. En tenim la prehistòria en sant Eusebi de Vercelli, el veritable fundador de la vida canonical a Occident, en fundar a la seva catedral el 363 el primer monestir de clergues. Més importància històrica, però, tindrà sant Agustí d'Hipona, el qual essent bisbe d'aquesta seu des del 396, hi estableix a la mateixa **domus episcopi** un **monasterium clericorum**. Fundats en la seva regla, hi trobaran origen els canonges regulars dins la vida de l'Església⁵¹.

"La investigación sobre la "vida canonical" [...] se presenta", diu el pare Jesús Alvarez, claretià, "extremadamente difícil como lo demuestra el amplio cuestionario elaborado para la preparación de la Semana de Estudios de La Mendola (Italia), celebrada en setiembre de 1959, que ha significado el relanzamiento de la investigación histórica sobre los Canónigos Regulares". De fet, sols després de la regla de sant Crodegang de Metz (mort el 766), el qual l'establí per a la seva catedral l'any 754, i més encara, després de la regla aquisgranesa, establerta com a **institutio canonicorum** el 816, restaran ben delimitats en endavant els estils de vida dels canonges i dels monjos⁵². Tot i que uns i altres portaven una vida molt semblant, diferien essencialment, en l'aspecte jurídic. Eren clergues regulars, sacerdots o no, que vivien en comú, i amb vots regulars, sota una regla o **cànon**, paraula de la qual es deriva el nom amb què són coneguts un clergue regular, **canonicus** –canonge–, i la seva casa, **canonica** –canònica també en català–, o encara col·legiata regular, per tal com formaven comunitat o **collegium**–, fins a la secularització, imposada en 1592 pel papa Climent VIII a instàncies de Felip II, quan l'institut era en oberta decadència, de manera que les canòniques regulars (en són única excepció els canonges regulars pre-monstratencs, que duraran fins al 1835) es convertiren en col·legiates seculars o simples parròquies⁵³.

De fet, ens diu Pladevall, "cada seu catalana va comptar, almenys des de la restauració feta després de recuperar el país dels àrabs, amb una comunitat de canonges o una canònica, que es regien per una regla dita aquisgranesa, perquè fou promulgada per Lluís el Pietós i Benet d'Aniana en el Concili d'Aquisgrà l'any 816"⁵⁴.

Tenim així les de la Seu d'Urgell, any 826; Barcelona, 878; Girona, 882; Elna, 898, i més tard, Roda d'Isàvena, 957, i Vic, el mateix any; i Lleida, 1149⁵⁵.

51. CII. DEREINE, art. *Chanoines*, dins: *DHGE*, 12 (1953), col. 357.

52. Cf. aquí, DEREINE, *Chanoines*, col. 355–356; JESÚS ÁLVAREZ GÓMEZ, *Historia de la vida religiosa*, II, Madrid 1989, 22–23 i 27; i (JOAN BADA), *Catalònia religiosa*, 34.

53. PLADEVALL, *Història de l'Església a Catalunya*, 59 i 61.

54. PLADEVALL, *Història*, 59.

55. Segueixo les datacions de *Catalònia religiosa*, 105.

Al llarg, però, dels segles X i XI, “es varen crear altres canòniques, segons el model de les catedralícies, en diferents punts del país”. És el cas d'importants casals, com ara les abadies de Sant Feliu de Girona, en data que desco-neixem, però indubtablement molt antiga; Santa Maria de Solsona, futura seu episcopal, 913; Santa Maria de Manresa, amb antiga comunitat de preveres, restaurada sembla en 1020; i també Sant Genís i Sant Miquel de Besalú, 977; Sant Vicenç de Cardona, 981; Sant Joan de les Abadesses, 1017, o Sant Pere d'Àger, 1048. És molt interessant la hipòtesi formulada per Pladevall d'una vida comunitària d'un petit nombre de clergues amb càrrec pastoral en certes cases, que, pel fet de la semblança de vida, eren anomenades monestirs. Això explicaria el cas, p.e., de Sant Llorenç de Morunys, 910, “que en un principi té com a abats rectors de parroquials veïnes”; de Sant Pere de Graudescales, 913, “que el 960 consta com a canònica regida per un abat”. I podem citar igualment, Santa Maria de Talló, ja possiblement des del 813, i Sant Pere de Ger, a la Cerdanya com l'anterior, 965; Sant Joan de Montdarn, a Vives i Serrateix, Berguedà, depenent de Sant Joan de les Abadesses, des del 922 (petit monestir segurament abans, des del 899); Santa Maria de Lluçà, Osona, i Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà, que encapçalaven extenses demarcacions parroquials, del 922; Sant Maria de Lillet, Berguedà també, del 933; o Sant Pere de Vilamajor, Vallès Oriental, 960. Casos curiosos encara són els de petits monestirs que, en passar sota l'influx episcopal o de canòniques importants, com la d'Àger, es convertirien en canòniques també, així Senterada, d'ençà del 1042; o Sant Vicenç d'Oveix, a Surp, Pallars Sobirà, en 1060; o encara Santa Maria de Lavaix, canònica de 1103 a 1223, quan es convertí en abadia cistercenca⁵⁶.

Desgraciadament, la vida portada en aquestes cases no era prou estricta: els canonges posseïen en molts casos béns particulars i vivien sovint en casa pròpia. Així les coses, sorgeix un moviment reformador, quan en 1040, es crea a Sant Ruf d'Avinyó, a la Provença, una comunitat canònica que vol viure una vida més austera segons la regla de sant Agustí. D'aquí sorgiran (el moviment serà potenciat particularment sota Urbà II, 1088–1099) les canòniques agustinianes o del moviment canònic de Sant Ruf. Tenim a Catalunya, p.e., dins el mateix cases com ara Sant Genís de Bellera, a Sarroca de Bellera, Pallars Sobirà, 1053, o Santa Maria de Meià, a la Noguera, 1067. I, influenciats per aquest moviment, se'n produeixen ara d'altres, a Catalunya, en el mateix sentit, com l'encapçalat pel prevere Pere Rigalt, qui erigeix una important abadia canònica prop de Figueres, a Santa Maria de Vilabertran, 1069, que ens consta que cap al 1080 seguia ja la regla agustiniana. Ell mateix estendria la

⁵⁶ Vegeu aquí, ultra PLADEVALL, *ibidem*, i *Catalònia religiosa, loc.cit.*, ANTONI PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, 52 i 54.

reforma a altres cases, com Santa Maria de Lledó, 1089, també a l'Alt Empordà, o Santa Maria del Camp, Paçà, Rosselló, 1090, o àdhuc Sant Joan de les Abadesses, que regiria un temps ell mateix, 1086. I paral·lelament feia el mateix el gran bisbe vigatà Berenguer Sunifred (o Sunyer) de Lluçà (1078–1099), en fundar amb bon nombre de clergues l'abadia de Santa Maria de l'Estany, Moianès, 1084, veritable centre de reforma. Exerciria aquest paper cabdal a la seu de Manresa, 1095, i bastiria encara diversos priorats, com Sant Celoni, 1088; Sant Pere dels Arquells, a la Segarra, 1100; Sant Salvador d'Arraona–Sabadell, ja molt posteriorment, 1185, etc., i “encarrila” la reforma de Lluçà, 1192.

Les catedrals de Tortosa, 1152, i Tarragona, 1154, o l'abadia de Santa Maria la Real de Perpinyà, molt més tard, 1381, posseeixen comunitats canòniques agustinianes també; i els canonges de Sant Ruf reben l'església de Santa Maria de Besalú en 1086, i “entren de ple al país a partir” d'aquesta data, en ser “nomenat bisbe de Barcelona el canonge avinyonès Bertran”, 1086–1095. Del 1090 és la canònica de Sant Ruf a Sant Adrià de Besòs, on es formarà sant Oleguer, futur abat de Sant Ruf d'Avinyó, bisbe de Barcelona, 1114–1137, i des del 1117 arquebisbe de Tarragona. El priorat de Sant Ruf es traslladà ja, però, en 1112 a Santa Maria i Sant Pere d'Egara–Terrassa. La comunitat de Roda d'Isàvena, ja reformada des del 1092, es traslladà en 1168 a la catedral de Lleida, i ja abans havia creat un priorat de Sant Ruf a la ciutat del Segre, 1152. D'aquesta manera, a finals del segle XII es comptaven arreu de Catalunya una seixantena de cases de canonges regulars agustinians⁵⁷. Comença després una oberta decadència, pràcticament total a mitjan segle XIV, decadència que pressagia la supressió posterior.

4. MONJOS I CANONGES REGULARS BLANCS. ORDES MILITARS

Sabut és, com sant Benet estableix en la seva regla, capítol 55, 7, en parlar “del vestit i calçat dels monjos”, que aquests “no es preocupin del color i toskedat d'aquestes coses, sinó que acceptin les que puguin trobar–se a la regió on viuen, o hé” –subratllem–ho–“el que hom pugui comprar més barat” –**quod vilius comparari possit**–. I molt sàviament i prudent, el pare Odiló Cunill de Montserrat pogué comentar fa anys, que “el color de l'hàbit monàstic, al qual sant Benet no concedeix cap importància, i amb tot ha estat objecte de moltes i apassionades discussions, era probablement en general el de la

57. PLADEVALL, *Història*, 59–61; i més extensament, *Els monestirs catalans*, 55–59; i *Catalònia religiosa*, 105–107. Segueixo les datacions dels Episcopologis que porta en Apèndix el mateix Pladevall, primera obra aquí citada.

llana sense tenyir, és a dir, gris. Els monjos tardaren encara molt de temps a adoptar el color negre” –pràcticament entre els benedictins a partir de Cluny– “posat que aquest era considerat com a color de luxe: tant és així, que sant Cesari (**Regula ad virgines**, 44 i 55) el prohibia a les seves religioses”⁵⁸.

Doncs bé, la reforma dels cistercencs, que tendeix en general a una més gran austeritat, com tota la gran floració d’instituts monàstics reformadors sorgits a l’Europa occidental particularment en els segles XI i XII⁵⁹, en reacció especialment enfront de Cluny, els més importants i influents entre els monjos “negres” llavors, adopta, almenys a partir del segon dels seus abats fundadors, sant Alberic (1099–1108), el color natural de la llana sense tenyir, grisós o groguenc, per a l’hàbit dels seus monjos. I és notable que, no sols el primer dels esmentats moviments de reforma, els camaldolencs de sant Romuald i sant Pere Damià, o més tard els olivetans, sinó un institut medieval que no és benedictí en absolut, els cartoixans, i àdhuc una congregació benedictina sense pretensions de reforma, com la de Chalais, havien adoptat igualment el color blanc⁶⁰.

a) La Cartoixa

En efecte, un important moviment reformador del monacat, que no té res a veure ni espiritualment ni, menys encara, jurídicament, amb el benedictinisme, és el nou orde creat a darreries del segle XI per sant Bru de Colònia, de la família dels Hartenfaust (vers 1035–1101). En 1048 obté una canongia a Sankt Kunibert, i és ordenat prevere en 1055 probablement. Ensenyà a l’escola catedral de Reims, d’on fou rector de 1057 a 1075. En foren deixebles el seu futur gran protector, el bisbe sant Hug de Châteauneuf o de Grénoble, i el papa Urbà II (Odo de Châtillon). Fou sens dubte determinant per a l’abandó del món pel sant la desagradable contesa amb el bisbe simoníac Manassès, deposat finalment en 1080, que el tingué uns anys separat de Reims. Bru es retirà llavors per un temps a la soledat de Sèche– Fontaine, cedida per sant Robert, llavors encara abat de Molesme i futur fundador de Cister. Desitjós, però, d’una soledat encara més gran, amb els canonges de Sant Ruf de Valence Landuí, Esteve de Bourg i Esteve de Die, i Hug “el Capellà”, marxà a Grénoble, on el ja citat sant Hug li concedí el lloc de la Chartreuse, als Alps del Delfinat, 24 quilòmetres al NE d’aquella seu. Allí comença de fet en 1078

58. En *San Benito. Su Vida y su Regla*, BAC 115, Madrid 1954, edició preparada pels monjos de Montserrat, p.599 i comentari corresponent al verset 7.

59. En faig un estudi particularitzat en MASOLIVER, *Història del monaquisme cristià*, II, Montserrat 1980, cap.XIII. *Els nous Ordres monàstics medievals*, 76–140.

60. Sobre això JEAN–BAPTISTE VAN DAMME, *Les trois fondateurs de Cîteaux*, Chambarand 1960, 85, el qual cita URSMER BERLIERE, *La Congrégation bénédictine de Chalais*: «Revue Bénédictine» 31 (1914–1918) 402.

el monestir de la Grande Chartreuse, bressol de l'Orde cartoixà.

No se'n pot dir, però, pròpiament el fundador del seu orde, posat que va romandre a la primera cartoixa només fins en 1090. Cridat a Roma per Urbà II, funda la cartoixa de San Ciriaco alle Terme (la futura Santa Maria dels Àngels, magníficament bastida per Miquel Àngel), d'on es traslladà encara al desert de La Torre, prop Squillace, on funda una altra cartoixa, 1094, la de Santa Maria, a la qual s'unirà en 1099 la de Sant Esteve.

Les seves converses amb Landuí, el segon prior de la Cartoixa, formen el "testament de sant Bru", la substància mateixa de les **Consuetudines**, compilades pel cinquè prior Guigó, any 1127. Governant la Cartoixa sant Antelm, se li uneixen en 1142 5 petits monestirs del Delfinat, formant per primera vegada capítol general, que en 1163 hom determinà que es reunís cada any, cosa que ratificà Alexandre III, que constitueix la cartoixa en orde en 1164⁶¹.

Pel que fa al nostre país, Josep de Vallès situa l'any 1163 la fundació de Scala Dei, la divuitena fundació de l'Orde, a la qual s'incorporà formalment en 1167. Aquesta casa, prop la Morera de Montsant, donarà origen a la comarca del Priorat. És la primera cartoixa de la Península, que donarà origen pràcticament totes les altres⁶². D'ella sorgirien la de Sant Pol de Mar, Maresme, 1265, donació del canonge Guillem de Montgrí, petit monestir existent ja des del 968, donat a Lérins en 1068 per Ramon Berenguer I; i la de Sant Jaume de Vallparadís, Terrassa, Vallès Occidental, 1345, que donarien origen ambdues, després de diversos esdeveniments, a l'única encara existent, la de Santa Maria de Montalegre, Tiana, Maresme, 1415. Una existència escadussera tindria la cartoixa d'Araceli, Butsènit, Segrià, que duraria sols del 1568 al 1590.

Ja del nostre temps és l'única casa femenina de l'orde, la de Benifassà, establerta en l'antiga abadia cistercenca masculina filla de Poblet, al Baix Maestrat, Castelló, País Valencià, en 1967⁶³.

61. Vegeu per al sant les biografies de P. DE FARCONNET, *Bruno (Saint)*, dins: *DHGE* 10 (1938), col. 951-954; i MARCO A. CALABRESE, *Bruno*, BS 3 (1963), col. 561-569. L'obra de Guigó es troba a PL 153, col. 631-760, i un desenvolupament doctrinal a INNOCENT LE MASSON, *Disciplina Ordinis Cartusiensis*, Montreuil 1893. Per a la història cartoixana, cf. LE COUTELIX, *Annales* en 8 volums, Montreuil 1865-1891 i, més modernament, l'obra d'un anònim cartoixà, *Certosini*, apartat IV, *Governo* i apartat V, *Storia*, DIP 2 (1975), col. 796-797 i 797-799.

62. JOSEPH DE VALLES, *Primer Instituto de la Sagrada Religión de la Cartuxa*, Barcelona 1792, 2^a ed.; com també ILDEFONSO GOMEZ, *La Cartuja en España: «Studia Monastica»* 4 (1962) 139-175, i més breument, Part. *Cartujos*, *DHEE* 12 (1972) 367-368.

63. Vegeu aquí, ultra la bibliografia esmentada a la nota anterior, LINAGE, *El Monacato*, 101-103; J. TRENCHS, *La propietat territorial de Scala Dei dels inicis a 1300*, dins: *I Col·loqui d'història del monaquisme català*, Santes Creus 1966, Santes Creus 1969, 263-270; i en general les dades de JESUS ÀLVAREZ, *Historia de la vida religiosa*, II, Madrid 1989, 146; i *Catalònia religiosa*, 103 i 104.

El tret més original de la Cartoixa és que no segueix la regla de sant Benet. "Bru representa la primera font autònoma respecte a ella" (s'entén a l'Occident medieval), i "enfront del cenobitisme benedictí, desitja quelcom de fonamentalment divers: la soledat eremítica⁶⁴, ni que sigui viscuda, ben originalment, en comunitat.

b) Cister

Al contrari de l'experiment cartoixà, el cistercenc se situa de ple dins la tradició benedictina (són, si no els únics, sí els més importants entre els "benedictins blancs"), en la intenció i en la realització del seu ideal, que no és sinó viure, sense concessions, **secundum rectitudinem Regulae**⁶⁵.

Com un altre Antoni, sant Robert de Molesme (1028 o 1029–1111), el primer dels Pares de Cister, se'ns presenta perseverant, santament tossut en la recerca d'aquest ideal de fidelitat a la regla que havia professat. Natural de la Champagne, i de la noble família de Maligny, entrà de només 15 anys al monestir de Moutier-la-Celle, prop de Troyes, d'on esdevé prior cap al 1050. És elegit abat de Saint Michel de Tonerre en 1069. Descontent del tenor de vida dels seus monjos, se n'aparta i torna al seu monestir de professió, i vers en 1071 o 1072 s'encarrega de la filial de Saint Ayoul-en-Provins. En 1074 transforma la laura de Collan en monestir cenobític, que es trasllada finalment a l'alodi cobert de bosc del que serà el gran monestir de Molesme, 20 de desembre de 1075. Superades a partir del 1083 moltes dificultats i una gran pobresa, el monestir experimenta una ràpida expansió. El 1098 (la data precisament en què se'n separarà el seu abat i fundador, amb els monjos que amb ell fundaran Cister) compta ja amb 35 priorats, dels 65 que arribarà a comptar, com a cap d'una veritable congregació monàstica, i el duc de Borgonya hi celebra diverses corts feudals. "Com fos", diu la **Vita Roberti**, "que comences sin a abundar en les coses temporals, començaren a buidar-se de les espirituals". Això determina que Robert se n'aparti cap al 1090 per a regir un temps una comunitat d'ermitans (una "laura" doncs) establerta a Riel-les-Eaux. No tingué èxit un intent de reforma encapçalat sembla pels dos principals col·laboradors de l'abat i futurs successors seus a Cister, Alberic, el seu prior, i Esteve Harding, i el 21 de març de 1098, Robert i 21 monjos més surten de Molesme i funden en un lloc aspre i apartat el **novum monasterium**, al bosc de Cîteaux (en llatí Cistercium, de "cis tertium lapidem milliarium", a la part

64. ALFREDO LOPEZ AMAT, *El seguimiento radical de Cristo. Esbozo histórico de la Vida consagrada*, I, Madrid 1987, 150, qui cita l'anònim cartoixà *Maestro Bruno, padre de monjes*, BAC 413, Madrid 1980, 100.

65. Crec haver-ho provat en ALEJANDRO MASOLIVER, *Secundum rectitudinem Regulae. La interpretació cisterciense de la Regla*, en *Hacia una relectura de la Regla de san Benito: «Studia Silensia»* 6, Silos 1980, 395–405.

d'aquí de la tercera pedra o fita mil·liària, probablement), 20 quilòmetres al sud de Dijon, diòcesi de Chalon-sur-Saône, a la Borgonya. Tot i que han rebut l'oportuna autorització de l'arquebisbe de Lió Hug de Die, legat pontifici, les intrigues dels monjos molesmencs obtindran que Robert sigui obligat a deixar Cister per a tornar a Molesme pel sínode de Port-d'Anselles, juny del 1099. Heròdicament obedient, renuncia al seu ideal, i morirà a Molesme el 17 d'abril de 1111.

El substitueix com a abat de Cister el seu segon, Alberic, a qui toca de viure els anys més difícils de la fundació i la tristesa de la manca de vocacions. Obté diverses importants donacions de terres, i consagra l'església del monestir en el seu definitiu emplaçament el 16 de novembre de 1106. Li devem, sembla, l'adopció de l'hàbit blanc, i l'obtenció sobretot del privilegi d'exempció, l'anomenat **Privilegium Romanum**, que posa el monestir sota la immediata protecció pontificia, de part del papa Pasqual II, per la butlla "Desiderium quod", de 14 de les kalendes de novembre, indicció octava, any 1100 de l'Encarnació del Senyor (= 19 d'octubre de 1100). Morirà, però, ben aviat, abans i tot que el seu predecessor, el 26 de gener de 1108. I ve rere d'ell el tercer dels fundadors, l'anglès sant Esteve Harding, el veritable fundador del primer orde en la història de l'Església. Li devem una acurada revisió de la Bíblia, el criteri de la qual fixa en el **Monitum** de 1109. Ens consta igualment, que cercà els millors llibres litúrgics (assenyaladament l'Antifonari de Metz), i vers 1112, en un segon **Monitum**, determina que hom segueixi per als himnes (els "ambrosians") el manuscrit que ell mateix féu copiar a Milà. Ja poc abans, hom havia acabat en el **scriptorium** del monestir la còpia de les "Moralia in Job" de sant Gregori el Gran. I en aquest mateix període, hom hi edita igualment la que ha estat anomenada "Bíblia de sant Esteve", amb bellíssimes miniatures, exemptes encara del purisme que imposarà temps a venir sant Bernat en l'art cistercenc. La seva obra més important, però, com a pare de monjos, és sens dubte la "Carta caritatis". La seva revisió anomenada **prior** fou probablement el text presentat en 1119 a l'aprovació del papa Calixte II (redescoberta per monsenyor Turk a la universitat de Lubliana, el pare Bernat Morgades de Poblet n'edità un text també de l'antic Arxiu pobletà). Aviat s'imposarà, però, una revisió més tardana i extensa, la **posterior**. Aquest codi jurídic cistercenc, quan ja havien arribat les primeres vocacions i hom havia començat a fundar, és el veritable text constitucional de l'orde naixent. Aquests són els trets fonamentals de dita Constitució: 1/ cada casa ha de gaudir d'autonomia pròpia, és un monestir doncs **sui iuris**;

2/ en seguiment del principi de subsidiaritat, cada abadia mare ha d'exercir sobre les cases filials la visita regular cada any;

3/ l'única instància suprema de l'orde és el capítol general, presidit per l'abat de Cister, com a **primus inter pares**, i del qual són membres nats tots els abats dels monestirs cistercencs. Es reuneix cada any també, i fa la unitat de l'Orde.

4/, finalment, l'abat de Cister, que no és més que els altres, té en raó de l'especial dignitat de què gaudeix com a successor dels fundadors de Cister, atribucions especials d'ordre administratiu i executiu, com a president nat del capítol general i cap del Definitori (després Sínode) de l'orde, que encapçala en els períodes intercapitulars, gestió de la qual donarà compte al mateix capítol.

A més del propi Cister, les seves 4 primeres filials: La Ferté, 1113; Pontigny, 1114; Clairvaux–Claravall (la fundació de sant Bernat, sens dubte la personalitat més important de l'orde, que omple per si sol tot el segle XII) i Morimond, ambdues de 1115, constituïran les cinc línies a les quals pertanyen en endavant totes les cases cistercenques. Esdevingut cec, sant Esteve renunciarà a l'abadiat pel setembre de 1133, i mor el 28 de març de 1134⁶⁶.

Vull ara subratllar tres importants realitats cistercenques, que exerciran, i molt especialment en els dos primers segles de la seva existència, un paper important a Europa: la institució dels germans conversos, germans llecs o **fratres barbati**, no creada (que ho fou pràcticament per Vallombrosa, a Itàlia, on la conegué probablement sant Esteve, segons Lekai), però sí potenciada per Cister; la granja, com a unitat econòmico–administrativa de producció agrària (conreu de la terra, ramaderia intensiva i extensiva, i indústria de transformació: vi, llana, molins de gra o drapers...), regida generalment per un germà convers, que dóna comptes anyalment a l'ecònom del monestir; i quelcom de molt diferent: l'art cistercenc, l'art de transició entre el romànic i el gòtic o, si voleu, l'art gòtic primitiu (primer gòtic), que els cistercencs exportaran arreu d'Europa al ritme de les seves fundacions, altres tants testimonis de l'anomenada amb encert "arquitectura pura", quasi sense cap ornament, tal com volia sant Bernat⁶⁷.

Dit això, resulta fàcil d'entendre el perquè de l'arribada i de l'èxit espectacular assolit a casa nostra per Cister, ja abans de la mort de sant Bernat (20 d'agost de 1153), quan l'orde comptava, nogensmenys, amb un total de 343

66. Cf. per a tot això el meu article ALEJANDRO MASOLIVER, *Roberto, Alberico y Esteban Harding: los orígenes de Cister*. «Studia Monastica» 26 (1984) 275–307, amb la documentació i bibliografia esmentades. Per a una història general de l'Orde, vegeu LOUIS J. LEKAI, *Los Cistercienses. Ideales y realidad*, Barcelona 1987.

67. Em remeto aquí al que diu LEKAI, *op. cit.*, en parlar de vida i cultura cistercenca, capítols 19 (Art), 20 (Economia) i 21 (Els germans conversos), 341–448.

abadies, de les quals 65 havien estat fundades per ell mateix i eren fins 162 les que pertanyien a la seva línia, seguida, en nombre minvant, per Morimond, per Cister mateix, per Pontigny, i per La Ferté⁶⁸.

Els cistercencs s'estenen ràpidament arreu d'Europa, d'Escandinàvia a Sicília, i de Portugal a Polònia, i àdhuc fora, a Terra Santa. També la Península, el **finis terrae**, al sud—oest d'Europa, experimenta el fet cistercenc. I això és veritat, especialment, a Catalunya, i sobretot a la Catalunya Nova. En efecte, Cister (deixo de banda aquí els nombrosos casos d'afiliacions de cases benedictines, corrent a Galícia i Lleó, i cas també del monestir navarrès de Leyre, i dels dos petits casals catalans de Lavaix, i de la Jau, Conflent, Catalunya Nord) s'estén tot al llarg de la Meseta Nord (Duero), al voltant de l'Ebre, i pel que fa a Catalunya, al sud i a ponent de la línia Llobregat—Cardener, pràcticament fins al Tajo, l'altura del qual sobrepassaran només, als Països Catalans, Valldigna i Sant Bernat de Rascanya o de l'Horta, i més tardanament San Isidoro de Sevilla, segle XIV, i Monte—Sión, Toledo, segle XV (el cas es produirà, en canvi, tot sovint pel que fa a les monges).

Sens dubte, penso, la raó fonamental per a cridar ara els cistercencs és que es tractava de colonitzar i repoblar unes terres acabades de reconquerir dels sarraïns: data de 1148 la presa de Tortosa, i de 1149 la de Lleida, de manera que només restava a Catalunya el petit reducte de Siurana, que cauria en 1154. I Ramon Berenguer IV, que havia fundat, com a marquès que era de la Provença, el petit monestir del Toronet (que resta amb Silvacana i Senanca, "les trois soeurs provençales", el més pur exemple de l'art cistercenc), coneixia prou el nou orde, destacat precisament en el conreu dels camps i l'aprofitament agrari. L'estabilitat monàstica, i el sistema cistercenc de granges com a unitats de producció agrària entorn dels monestirs, fóra ideal per a afavorir l'assentament de noves poblacions en les terres acabades de recuperar per al comtat de Barcelona. Això, i l'empenta i el vigor típics d'una institució naixent, n'haurien determinat l'elecció.

Avui posseïm en còpia prou fefaent, que és a la Biblioteca Nacional de París, el document fundacional de Poblet (que ve a sancionar definitivament l'inacabable plet amb Santes Creus), carta de donació que fa el comte a l'abat Sanç de Fontfreda (prop Narbona, al vessant nord de les Corberes), de l'Hort de Poblet (Conca de Barberà), amb data 18 de gener de 1150. I ben probablement, els monjos són ja al monestir quan els Cardona fan a Poblet la

68. Vegeu la meua conferència inèdita *El ámbito cisterciense. Espacio y tiempo en la mentalidad y la obra de los primeros cistercienses*. Lleó, desembre de 1988, on prenc les dades de MIGUEL A. LADERO QUESADA, *Historia Universal*, II. *Eldad Media*, Barcelona 1987, 495, que corregeixo d'acord amb LEOPOLD JANAUSCHKEK, *Originum Cisterciensium tomus I* (únic editat, de fet, Viena 1877). I cf. igualment LEKAI, *op. cit.*, cap.IV, *Sant Bernat i l'expansió*, 47—67.

famosa donació perpètua de sal (“fratribus Deum timentibus qui ibi **modo**” –ara– “habitant”), 6 de maig de 1151. Segueix, 18 d'agost de 1151, una segona carta de donació del comte sobirà, fins ara tinguda per únic document fundacional autèntic, on es precisen les afrontacions del monestir. Del 30 de novembre de 1152 és la butlla de confirmació d'Eugeni III, essent abat de Poblet Vidal de Fontfreda (que tornarà com a abat després al seu monestir d'origen, deixant a Poblet com a successor Guerau), i segueix encara deu anys més tard una altra carta d'Alexandre III, amb força detalls d'interès, essent ja abat de Poblet Esteve de Sant Martí (1160–1165, al qual anomena Altisent Esteve I, després bisbe d'Osca, 1165–1186).

El segon gran casal cistercenc català, a una trentena de quilòmetres de Poblet, és el monestir de Santes Creus. Fundat a iniciativa dels Montcada i en terres que els pertanyien, a Valldaura de Cerdanyola (Vallès Occidental), primer i breu emplaçament, 4 de desembre de 1150, amb monjos de la Gran Selva (diòcesi de Tolosa del Llenguadoc), d'on passà en 1153 a l'Espluga d'Ancosa, prop de la Llacuna (Anoia), i per fi a Santes Creus, Aiguamúrcia, a la riba del Gaià (Alt Camp), 1158–1169.

Escassa importància revestiren en canvi els altres monestirs de monjos blancs a casa nostra: Lavaix, antic monestir pirinenc junt al riu Noguera–Pallaresa, afillat en 1224 pel monestir de Bonnefont, línia de Morimond, avui sebolit per les aigües de l'embassament d'Escales; i Escarp, prop de la confluència del Cinca amb el Segre, i no lluny de la d'aquest amb l'Ebre, fundació directa de Cister, del 1213.

Cal comptar també, però, a la Catalunya Nord amb dues petites cases més: Vallbona del Camp, Argelers, Vallespir, fundació, com Poblet, de Fontfreda, i línia per tant, com els dos grans monestirs de la Catalunya Nova, de Claravall, 1242; i La Jau, Mosset, al Conflent, afillada en 1162 per l'abadia llenguadociana d'Ardorell, línia de Pontigny.

De molt curta vida són encara dos petits monestirs, Santa Fe, o Fontclara, a Alcolea de Cinca (Baix Cinca), documentat de 1223 a 1341; i Valldaura d'Olvan (Berguedà), priorat només de 1231 a 1237, quan es converteix en monestir femení.

Fundació de Poblet seran: Piedra, Aragó, 1194; Benifassà, Maestrat, 1235; i La Real de Mallorca, 1236. Cal afegir encara el priorat de Sant Vicent de la Roqueta, llavors extramurs de València, 1238. Priorats pobletans seran també el de Natzaret, casa procura del monestir a la ciutat de Barcelona, 1311; i el de Santa Maria del Tallat, santuari marià a la carena de la muntanya que sepa-

ra la Conca de l'Urgell i la Segarra, des de 1509. Seran també més tard priorats pobletans antics monestirs femenins, com ara Sant Pau de Manresa, 1472; les Franqueses de Balaguer, 1474; i Sant Joan de Berga, ja des de 1461.

Santes Creus funda Valldigna, Tavernes (València), en 1279 (que fundà al seu torn Sant Bernat de l'Horta o de Rascanya, 1381); i Altofonte, prop Palerm, Sicília, 1307. Hi sumarà encara en 1567 el priorat rossellonès de l'Eula, prop Perpinyà (abans, des de 1360, abadia femenina). I, a la Franja de Ponent, posseirà Escarp, en fi, el priorat de Santa Susanna, Maella (Saragossa), que li donà Jaume I, i que des de finals del segle XVIII fins al 1845 allotjarà la comunitat "errant" dels primers monjos trapencs espanyols⁶⁹.

Important i nombrosa és també la implantació cistercenca femenina a Catalunya.

Com veurem, la seva història és prou complicada.

El monestir cistercenc femení més antic sembla ser el de Valldemaria, a Maçanet de la Selva (la Selva, Girona), on fou fundat en 1158 o 1159, per l'abadia occitana de Nonenque. No tingué mai molta vitalitat, com a simple priorat, que passa ja en 1169 a dependre de la seva fundació de Sant Feliu, després Santa Maria, de Cadins, a Cabanes (Alt Empordà, Girona també), com consta de butlla d'Alexandre III de 25 de maig d'aqueix any. Poc després, hi consta com a abadessa la priora Ermessenda. Cadins passà en 1492 (en aquesta data deixa definitivament d'existir la seva casa mare) al Mercadal de Girona, on continuà vivint la comunitat fins al 1936. Rere la guerra civil, ocupà "provisionalment" la comunitat un convent preexistent a Salt (1941–1980), per a arribar finalment al seu nou monestir de Sant Medir (Sant Gregori, Gironès).

L'origen de Vallbona (Urgell) és, per la seva banda, en una agrupació mixta d'ermitans entorn de la figura de Ramon de Vallbona. En 1157, Ramon Berenguer IV li donà el lloc de Cérvoles (actual Pobla de Cérvoles, Garrigues), perquè hi bastís un eremitori masculí. Ramon, però, es posà

69. Vegeu l'extens treball sobre Cister a Catalunya, i sobre Poblet, Santes Creus i Vallbona, que he elaborat per a *Catalunya Romànica*, en volum encara no sortit a la llum. En general, cal veure per als diferents monestirs de la Península i també per a la seva localització, MAUR COCHERIL, art. *Espagne cistercienne*, *DHGE* 15 (1963), col. 944–969; MAUR COCHERIL, encara, *Études sur le monachisme en Espagne et au Portugal*, París-Lisboa 1966, particularment en els seus capítols I, *Cîteaux*, 146–156; i V, *Implantation et localisation des abbayes cisterciennes dans la Péninsule Ibérique*, 323–376; ALEXANDRE MASOLIVER, *Història*, II, cap. XIII, paràgraf 12. *Les fundacions cistercenques a Espanya*, 122–126; i *Catalònia religiosa*, 103. Acaba de sortir a la llum el *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, ed. AGUSTI ALTISENT, Poblet-Barcelona 1993. Els documents esmentats aquí són els nn.123, p.115–116; 139, p.126–127; 140, p.127–128; 152, p.136–137; i 228, p.186–187.

d'acord en 1171 amb Poblet, al qual cedeix el lloc, a canvi que se li construís cel·la i oratori a Vallbona. Poc després, però, els ermitans són ja a Poboleda, al sud del Montsant (Tarragona), mentre resten a Vallbona només les monges, presidides per Berenguera de Cervera. Ja en 1172 sembla haver arribat al monestir per a implantar-ne l'observança de Cister Òria Ramírez, enviada de Tulebras (Ribera navarresa, primer monestir femení cistercenc de la península, i fill de Lum-Dieu, 1157). Almenys, però, fins al 1174, presideix encara la comunitat Beatriu, mentre Òria en serà abadessa per dues vegades (1176–1180 i 1181–1184). Arrel de Trento, la comunitat trasllada els habitants del llogarret de Montesquiu del seu domini senyorial entorn del monestir, constituint així l'actual municipi de Vallbona de les Monges.

Tota la resta del monacat femení cistercenc sembla ser a casa nostra, com ha defensat amb versemblança Piquer, fill del gran cenobi de Vallbona.

Fills de Vallbona són, efectivament, els monestirs de:

Vallverd (Tragó de Noguera, Lleida), des de 1172 (comunitat mixta fins a 1189). D'ell sortí, sembla, el mateix any la comunitat fundadora de Casbas (Santa Maria de la Gloria, Casbas de Huesca, Somontano d'Osca, encara existent, bé que amb migrada comunitat). L'any 1452 rebé la comunitat de les Franqueses de Balaguer, i en 1474 és suprimit per l'orde, i els béns són transferits a Poblet.

El Pedregal (Talladell, Urgell, Lleida), de 1176. Rep en 1589 monges de Vallsanta, i en 1604 és unit a Sant Hilari de Lleida.

Santa Maria del Montsant i Bonrepòs (la Morera de Montsant, Priorat, Tarragona). En 1164 són a la primera casa ermitans del grup de Ramon de Vallbona, que es traslladen en 1202 a Bonrepòs. De 1203 a 1210 el monestir és habitat per una comunitat mixta. De 1210 finalment a 1215, s'ha transformat en cenobi cistercenc de monges, que es traslladen definitivament a Bonrepòs. Dissolta la comunitat en 1473, les monges tornen a la casa mare de Vallbona, mentre els béns se'ls reparteixen Scala Dei i Santes Creus.

Abans del 1186 sembla haver estat fundat a l'horta de Balaguer (Noguera, Lleida) el monestir de Les Franqueses. Les poques monges que hi restaven, passen en 1452 a Vallverd, i el monestir passa d'aquesta data a 1700 a ser un priorat de Poblet.

D'abans de 1195 és la Bovera (Guimerà, Urgell, Lleida), que funda al seu torn Valldaura d'Olvan (Berguedà), 1231. Les monges, però, es traslladaren entre 1237 i 1249 a la riba del riu Corb, a la Vallsanta, que en 1589 s'incorpora al Pedregal.

Valldaura, per la seva banda, on sembla haver existit una comunitat femenina (“dé “beates” potser) des del 1006, durarà fins al 1398, quan passà part de la comunitat a Montbenet i part a Valldaura de Manresa.

Filial Montbenet de l'anterior, neix sota l'advocació de Santa Maria Magdalena en 1298, als afores de Berga, d'on es traslladà a l'església de Sant Joan d'aquesta ciutat, fins a la seva extinció en 1461, quan el monestir passà a ser un priorat pobletà. Semblantment, es traslladaren un grup de monges d'Olvan a Manresa en 1398 junt a la capella del Sant Esperit, cedida per Bartomeu Amargós. Extingida també aquesta comunitat, però, en 1461, passaren els seus béns a Poblet, que hi bastí el seu priorat de Sant Pau.

De 1203 és la casa de Sant Hilari, extramurs de la ciutat de Lleida. Rep en 1604 les monges del Pedregal. en 1646, hom enderroca el monestir per a bastir la muralla de la ciutat, i després de moltes penalitats, la comunitat es trasllada a El Patrocini (Tamarit de Llitera, Osca). Expulsades l'any 1836, es distribuïren entre Vallbona i Casbas.

Ens consta que ja en 1147 existia un lloc anomenat Vallonzella a Santa Creu d'Olorde (Vallvidrera, Barcelonès). El bisbe Berenguer de Palou II (1212–1241) imposà a les “beates” que hi vivien la reforma cistercenca en 1237. Ja en 1263 passaren a viure extramurs de Barcelona, a la Creu Coberta. Destruït el monestir en 1652, es traslladaren dins les muralles en el priorat pobletà de Natzaret (mentre els monjos traslladaven la seva casa a la Rambla, al costat del palau de la Virreina). Reduït a cendres quan la “Setmana Tràgica”, 1909, passarien a poc, 1913, a l'actual monestir modernista.

La darrera de les fundacions de Vallbona se situa al País valencià: és la de La Saidia (Nostra Senyora de Gratia Dei, extramurs de la ciutat, a la riba del Túria), fundada amb monges de Vallbona per Teresa Gil de Vidaure, l'esposa secreta de Jaume I, en 1268. Destruït el monestir durant la guerra d'Independència, inauguraren les monges un monestir nou en 1879. Fundaren en 1927 el monestir de Fons Salutis, a Algemesí. La Saidia, novament destruït durant la guerra civil, passà finalment a Benaguasil en 1967. Ja des de 1954 pertany a la comunitat a l'orde cistercenc de l'Estreta Observança (trapencs)⁷⁰.

70. Vegeu aquí molt particularment l'il·lustratiu fullet obra de J. J. PIQUER, *Catalunya cistercenca*, Barcelona 1967; l'extens i documentat article *Los monasterios femeninos cistercienses en España*, *Schola Caritatis*, 92 (juliol–desembre 1981), p.66–97, que narra la història d'aquests monestirs des de llur fundació fins al concili de Trento; ALEXANDRE MASOLIVER, *Història*, III, Montserrat 1981, 224–227; i *Catalònia religiosa*, 104. Pel que fa als dos monestirs gironins de Valldemaria i Cadins, cf. també ALEXANDRE MASOLIVER, *Els monestirs gironins, una història centenària*: «Revista de Girona» 155 (novembre–desembre 1992) 52–59, en particular a p.53.

c) Prémontré. Els canonges regulars blancs

Són l'**ordo novus**, que ve a corregir les tares abundants que evidenciava fins llavors l'orde canonical, en plena decadència.

Alemany com sant Bru és el seu fundador. Sant Norbert neix de la noble família dels senyors de Gennep (Holanda, prop de la frontera alemanya, al sud de Nimega), a Xanten (Alemanya, a la riba del Rin), entre 1082 i 1085. Jove sots-diacon, aconsegueix una prebenda en el capítol canonical de Sankt Viktor. Capellà d'Enric V, experimenta una profunda conversió en 1115, i és ordenat diacon i prevere. Es dedicà per un temps a la predicació ambulante, fins que el bisbe de Laon el cridà a reformar el seu capítol catedral. La manca de succés el decidí a emprendre un nou camí. El propi bisbe li donà al bosc de Coucy el lloc de Pratum monstratum-Prémontré, en 1121, on inicià amb uns quants companys la nova vida canonical. Bé que amb algunes tasques d'apostolat extern, portaven realment vida monàstica i la seva constitució s'inspira obertament en la cistercenca, i dels cistercencs prengué pràcticament el que seria el seu hàbit: túnica blanca i escapulari negre. Ja en 1126 rebé l'aprovació pontifícia del papa Honori III, que els denominava "canonges regulars de sant Agustí", per la regla del qual es regien, "segons la forma de vida de l'església de Prémontré". En ser nomenat Norbert el mateix any arquebisbe de Magdeburg (morirà en 1134), confia el nou orde al seu deixeble Hug des Fosses (morirà en 1164), que en serà el veritable organitzador, i experimentarà un ràpid creixement. De caire centralitzat, i amb cases autònomes a la manera de Cister, presidides per un abat, es divideix en províncies, anomenades **Circaria**, que a la Península seran dues de diferents: la d'Hispania, i la que comprèn Catalunya, la de Gascunya.

Un tal Esteve de Flabémont, a la Lorena, vingut a la Península, sembla, com a croat contra els sarraïns, és a l'origen de la primera fundació catalana, la de Vallclara de Cabacés (Amicabescir, o millor Avincabacer, en el document de donació per part de Ramon Berenguer IV), 25 d'abril de 1149, al Montsant. La fundació, però, regida a poc per un tal Frederic, tingué curta vida, perquè ja nou anys més tard deixaven els canonges el monestir, que passà al bisbe de Tortosa, amb uns clergues al seu servei, que només ens consten documentalment els anys 1163 i 1167.

La primera fundació estable tingué lloc en 1166 a Mont Malet, prop de Vilanova de la Sal (Noguera), sota la protecció dels comtes d'Urgell i entorn d'un ermità (antic canonge de Vallclara?), Joan d'Organyà: serà el monestir de Bellpuig el Vell. I pocs mesos després –és potser la mateixa comunitat– i ben

a prop, al lloc de Fonts Amenès es funda un altre monestir, col·locat sota la dependència de La Casedieu, diòcesi d'Auch, Occitània, la qual és dotada amb l'església de Sant Nicolau de Fondarella (Segrià), i amb el lloc de les Avellanes. És Bellpuig el Nou, traslladat a poc al que serà el monestir pre-mostratenc per excel·lència a casa nostra, Bellpuig de les Avellanes, amb un brillant esdevenidor, abadia ja a finals del segle XII (entre 1184 i 1195, diu Backmund). En dependran totes les fundacions futures.

És el cas del santuari marià de Bonrepòs (Sant Salvador de Toló, Pallars Jussà), des del 1205; i del propi Sant Nicolau de Fondarella, constituït com a priorat en 1224, on segurament es traslladaren els canonges de Bonrepòs. La casa esdevindrà abadia, anys 1231-1250, però entrà aviat en decadència, fins a la sevasupressió en 1340.

Bellpuig intentà també en 1230, sense èxit, la reforma pre-monstratenca a la col·legial de Santa Maria de Mur (prop de Tremp, Pallars Jussà).

Restava molt misteriós el cas de la capella d'Aguilar (Noguera, entre Bellpuig i Balaguer), on possiblement visqueren un temps unes canoneses depenents de les Avellanes, testimoniades almenys en 1204.

Bellpuig fundà finalment a Mallorca, a Artà, cedida pel bisbe, en 1230, incorporant-hi la mateixa parròquia del poble. Erigit el priorat en 1240, durà només fins en 1425, quan els canonges permutaren Artà amb el lloc veí d'Os de Balaguer⁷¹.

d) Canonges del Sant Sepulcre

És un cas del tot original, íntimament relacionat amb les croades i els ordes militars, nascut com és l'institut en 1099, llavors de la primera croada a Terra Santa, entorn del sepulcre del Senyor a Jerusalem, del qual tenien la custòdia, i que es regia, òbviament també, per la regla agustiniana...

Curiosament, és datat ja l'any següent, 1100, el Sant Sepulcre de Peralada (Alt Empordà), que durarà fins al 1292. Amb seguretat, en canvi, ens consta que en 1126 lliurava el bisbe Ramon Gaufred de Vic (1109-1146) al patriarca de Jerusalem, en la persona del prior del Sant Sepulcre Girard, l'església de Santa Maria (de la Comanda) de Prats de Rei (Anoia), canònica que durarà fins a la secularització, 1595, amb les seves dependències de la Manresana i Sant Ermengol.

Altres canòniques del Sant Sepulcre són, des del 1128, Santa Maria de Marcèvol (Arboçols, Conflent, Catalunya Nord); i el Sant Sepulcre d'Olèrdola (Alt Penedès), de 1175.

71. Vegeu aquí NORBERT BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, III, Straubing 1956, 159; 162-168; 180-181; 201-203; 204, i 205-206; PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, 60-63; JESUS ÀLVAREZ, *op. cit.*, 47-48; i *Catalònia religiosa*, 107.

La col·legial sens dubte més important, però, que d'ells depenia fou la de Santa Anna de Barcelona, aleshores als enforcs de la ciutat, centre dels dominis de l'orde a Catalunya (diu Pladevall), 1141–1421⁷².

e) Els ordes militars: el Temple, l'Hospital, Sant Jordi

Si bé l'Hospital de Sant Joan és més antic com a orde, dedicat de primer únicament a la cura dels malalts, el primer orde d'essència militar des del seu inici és sens dubte el Temple.

Hug de Payns o de Payens –llatinitzat, de Paganis–, cavaller de la Champagne, amb Gaufred de Saint-Omer i set companys fundà cap al 1119 una confraria, amb vots religiosos, dedicada a la protecció dels pelegrins a Terra Santa. Balduí II els concedí l'ala del seu palau que donava a la mesquita d'al-Aqsa, dins l'àrea del temple de Jerusalem. D'aquí el nom de "Pauperes commilitones Christi templique Salomonis", o més breument, cavallers del Temple. Les dificultats experimentades i la manca de vocacions, els mogueren a presentar-se al concili de Troyes, França, 1128, on els fou concedida la plena aprovació. Els donaren una regla, inspirada en la benedictina, amb 72 capítols redactats en part almenys per sant Bernat, que els dedicà entre aquell any i en 1136 el seu "De laude novae militiae". I, inspirats en Cister, rebran en endavant els cavallers el mantell blanc, al qual afegiran més tard una creu roja octogonal o **patée**, atorgada per Eugeni III. En un segle, l'orde agruparà ja a Jerusalem amb 300 cavallers, sense comptar escuders i servidors. La plena exempció data de 1139.

A casa nostra, hom diu tradicionalment que Ramon Berenguer III es lliurà en el seu testament a l'orde, 1130, i li cedí el castell de Granyena (Segarra). El comte Ermengol d'Urgell, per la seva banda, els donava en 1132 el castell de Barberà de la Conca, a la mateixa frontera amb els sarraïns, afegint-hi després el lloc de Calsina. Però no fou, sembla, sinó en 1134 que es reuniren el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV amb els comtes d'Urgell i Empúries i alguns nobles, com també sant Oleguer, arquebisbe de Tarragona i els bisbes Berenguer Dalmau de Girona i Ramon Gaufred de Vic, per a determinar les franqueses i immunitats de què gaudiria el Temple en entrar a Catalunya. En tot cas, el comte de Barcelona els confirmà ja en 1135 la possessió de Granyena i Barberà.

És cosa clara doncs, que, quan en 1137 comença Ramon Berenguer IV els tràmits per a fer que renunciessin als drets adquirits, com els canonges del

72. Podeu consultar PLADEVALL, *op. cit.*, 59; *Catalònia religiosa*, 107; JESUS ÁLVAREZ, 48–49, que se centra, però, només a l'Aragó i en el testament d'Alfons el Bataller a favor del Temple, l'Hospital i el Sant Sepulcre, any 1140, com també l'art. *Canónigos del Santo Sepulcro*, de J. GONZALEZ AYALA, *DHEE*, 1 (1972) 335–337.

Sant Sepulcre i els Hospitalers, a conseqüència del testament del rei Alfons el Bataller d'Aragó, dits ordes eren ja establerts al país. S'arribà a acord amb els primers en 1140, i en 1143 amb el Temple mateix. Els foren cedits llavors, entre altres, els castells de Montsó i Xalamera (Bellver, Baix Cinca). Conquerida Lleida, obtingueren en 1156 el castell de Gardeny, al pas que la de Tortosa els reportà la Suda i els castells d'Ascó, Miravet i Horta d'Ebre.

El seu estudiós Joaquim Miret i Sans, ens en dóna la cronologia de l'establiment de totes les seves riques i fortes comandes.

Sabut és, però, com aquesta riquesa i poder, produïren l'enveja i el temor dels sobirans del temps, portant el Temple a una terrible fi, després d'un sagrant i injust procés, protagonitzat en especial per Felip IV el Formós de França. El secundà tristament el dèbil papa Climent V, qui, rere el concili de Vienne, en decretava la supressió per la butlla "Vox in excelso" de 22 de març de 1312. Una altra butlla, "Ad providam", de 2 de maig del mateix any, n'atribuïa els béns a l'Hospital. Tot i la resistència dels templers de la Corona fins al 1309 a Montsó i Miravet, claudicaren i foren tractats amb humanitat per Jaume II. Eren de tota manera també suprimits, podent optar per fer-se hospitalers –els seus béns passaven a l'Hospital, i al País Valencià a l'orde de Montesa acabat de crear– o per acabar els seus dies pensionats.

Pel que fa a l'Hospital (després cavallers de Rodes, i de Malta finalment, una volta perduts els dominis a Terra Santa després del fracàs de les croades), neixen quan ja en 1070 creen uns comerciants d'Amalfi a Jerusalem un alberg per als pelegrins, posat sota l'advocació de sant Joan l'Almoiner, patriarca alexandrí del segle VII. El segon gran mestre, Ramon de Puy, els transformà cap al 1137 en orde militar, amb una nova regla aprovada per Luci III en 1184. Reben, bé que amb matisos, l'influx dominant de la regla agustiniana, porten mantell negre, i la creu blanca (de Malta). Citem almenys les seves dues més importants forteses, el Krak des Chevaliers, Síria; i el de Margat, d'on passaren a Sant Joan d'Acre, i d'allí successivament a Xipre, fins a 1310, a Rodes, fins a 1522; i a Malta, des de 1530.

Són els primers a entrar a Catalunya, on Miret ja parla de donacions d'ençà del 1109, i sembla que en 1111 posseïen ja un hospital a Cervera, casa que rebrà diverses donacions del comte d'Urgell. Entre les nombroses comandes podem citar Susterris (Pallars Jussà), Alguaire (Segrià – i notem que del 1250 ençà serà habitada per la branca femenina de l'orde, que es traslladà en 1699 a Barcelona, i a Valldoreix en 1976, amb una curta estança a Sixena, Vilanova de Sixena, Monegres, Osca, ara monestir de la nova congregació

monàstica francesa de Betlem, i antic monestir de l'orde, de 1187 a 1936–), la d'Amposta, de gran importància, la de Vallmoll (Alt Camp), la de Sudanell (Segrià), la de l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà), etc.

A partir del 1319, després de la tràgica fi del Temple, la “Castellania d'Amposta” comprendrà totes les cases d'Aragó, i les dues catalanes d'Ascó i Horta, pel fet d'estar a la riba dreta de l'Ebre, més encara dues cases de València no donades a Montesa, les de Cervera del Maestrat i Vilafamés (Plana Alta), mentre que la resta de cases catalanes, més les del Rosselló (Bajoles i Bompàs) i Mallorca, passaven a constituir l'anomenat “Gran Priorat de Catalunya”⁷³.

El petit orde militar català de Sant Jordi d'Alfama fou fundat el 24 de setembre de 1201 pel rei Pere el Catòlic. El rei concedia el lloc (a l'esquerra de l'aigüalbarreig de l'Ebre amb el mar, un extens territori de 500.000 quilòmetres quadrats, amb el llogarret de la Fullola, desaparegut, i avui del Perelló) al cavaller Joan d'Almenara i al clergue Martí Vidal, per a bastir–hi “un hospici o casa de l'orde d'oració i de misericòrdia a honor de Déu, de sant Jordi, i per a càstig de gentes bàrbares”. El nou orde professava la regla de sant Agustí, com els hospitalers. Ens consta l'aprovació canònica per part de Gregori XI en 1373. El bisbe de Lleida (Romeu Sescomes, 1361–1380) rebé l'orde davant el rei i la cort sota la protecció pontifícia, al palau reial major de Barcelona, i imposà als cavallers hàbit blanc i creu vermella llisa i de braços iguals (la de sant Jordi), essent–ne llavors mestre Guillem de Castell.

Les seves rendes eren poques, i minsos els seus efectius personals, i per aquesta raó l'orde sol·licità poc després la seva extinció, i Martí l'Humà gestionà en 1399 la incorporació a Montesa. El darrer mestre, Francesc Ripollès, continuà fins a la mort, 1414, essent comanador major, però, de Sant Jordi d'Alfama⁷⁴.

73. JOAQUIM MIRET I SANS, *Les cases dels Templers i Hospitalers en Catalunya*, Barcelona 1910; JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ, *El procés dels Templers catalans. Entre el turment i la glòria*, Lleida 1990; PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, 72–79; MASOLIVER, *Història*, II, 168–181; i *Catalònia religiosa*, 108–110.

74. E[UFEMIA] FORT I COGUL, *Sant Jordi d'Alfama, l'Orde militar català*, Barcelona 1971; i MASOLIVER, *Història*, II, 196–197. Vegeu en general també DEREK W. LOMAX, *Las Órdenes militares en la Península Ibérica durante la Edad Media*, Salamanca 1976, 21–27 (l'Hospital de Sant Joan); 28–32 (el Temple); i 68 (Sant Jordi).

5. ELS FRARES MENDICANTS. CONGREGACIONISME MONÀSTIC. ELS JERÒNIMS

En el segle XIII el fracàs dels cistercencs davant els albigesos, provocà el naixement entorn d'un canonge espanyol, sant Domènec de Guzmán, d'un orde de tipus revolucionari, fins llavors desconegut dins l'Església, el dels frares predicadors

(més endavant anomenats dominics, pel seu fundador). És un orde centralitzat –a diferència de la tradició monàstica, amb cases autònomes–, en el qual les diferents cases estan subjectes al vot de pobresa –en la tradició monàstica, les cases posseeixen béns, per a garantir la pobresa individual dels monjos–, i per això els germans –els frares– viuen d'almoina, són mendicants.

És una intuïció destinada a un brillant futur. I així apareixen successivament diferents ordes de tipus similar, no monàstics (cosa del tot desconeguda, fins avui, a l'Orient cristià).

Curiosament, a Catalunya són els primers a implantar–hi dos ordes de tipus especial (bé que amb el temps acabaran definint–se com a mendicants), els ordes hospitalers o de redempció de captius que són els trinitaris i els mercedaris.

Segueixen els dominics (resta hipotètica la simpàtica tradició d'una estada del **poverello** d'Assís entre nosaltres) i al cap de poc els framenors. Venen a continuació carmelites, agustins, i ja en temps moderns, mínims, caputxins i servites o, més tard encara, les branques reformades o descalces.

a) Els trinitaris

De difícil “enquadrament” és –diu amb raó Jesús Álvarez– l'orde de la Santíssima Trinitat, que té alguns trets comuns amb els canonges regulars, amb els ordes militars i amb els mendicants (ho són jurídicament des del 1609)⁷⁵.

Fou el seu fundador sant Joan de Mata, nascut en 1154 de família d'origen provençal (no té, sembla, prou fonament fer-lo fill de Gombren, Ripollès). Anacoreta uns pocs anys, estudià teologia a París. ordenat prevere en 1193, sembla que una inspiració del cel el portà a la fundació d'un orde per a la redempció de captius. Li foren cedits uns terrenys a Cerfroid (Aisne), on es posà sota la direcció de sant Fèlix de Valois, el seu cofundador, i ambdós aconseguiren l'aprovació del papa Innocenci III en 1198. La seva regla serà la primera que incorpora explícitament els tres vots religiosos d'obediència,

75. JESÚS ÁLVAREZ GOMEZ *Historia de la vida religiosa*, II, 236–237. Òbviament, prescindeixo aquí de què se'l consideri d'origen diví (!).

pobresa i castedat. Vesteixen túnica blanca, capa negra, i al pit una creu de trams iguals, de color blau el transversal i vermell el vertical.

Entrà a la Península per Catalunya. La primera casa fou fundada en 1201 a la torre d'Avinganya (Seròs, Segrià), que del 1236 al 1529 ocuparan les monges del nou orde, encapçalades per Constança, filla de Pere el Gran, i la seva germana Sança. Seguiran en 1204 Anglesola (Urgell) i Lleida, amb un hospital annex; Piera (Anoia) en 1205; Sant Blai de Tortosa, 1213 o, ja pel 1300, Santa Maria de Parrelles, de Balaguer⁷⁶.

b) l'orde de la Mercè

Resten molt foscos els inicis de l'orde, del tot català. Com diu Pladevall, el més creïble és que sant Pere Nolasc, versemblantment un provençal, creés al voltant del 1218 a Barcelona una confraria, amb cavallers, sacerdots i gent senzilla, que aplegaria almoines per a la redempció de captius. Ben aviat assoliren la protecció de Jaume I, que féu que els fos cedit l'hospital que hi havia a l'actual lloc de la Mercè. Hom els coneixia a la primeria com a "frases de Santa Eulàlia" (era l'hospital de la santa a la Seu barcelonina). També els protegiren ben aviat el bisbe Berenguer de Palou II (1212–1241), i sant Ramon de Penyafort, que obtenia per a ells l'aprovació de Gregori IX concedint-los que poguessin professar segons la regla de sant Agustí. Vestien hàbit blanc i duïen al pit l'escut reial d'Aragó i Catalunya: les quatre barres i la creu vermella. Experimentà un gran creixement, que vingué a interrompre la "pesta negra" del 1348, que els delmà, i arribà a comprometre el seu futur fins al punt que pensessin de fusionar-se amb els trinitaris.

Segueixen ara ràpidament les fundacions: 1222 a Girona, 1225 a Lleida, 1227 a Tàrraga (Urgell), 1228 a Perpinyà, 1230 a Tortosa, 1235 a Vic, 1249 a Montblanc (Conca de Barberà) i 1250 al lloc de naixença del popular sant Ramon Nonat, mort a Cardona en 1240, el Portell o Sant Ramon (Segarra)⁷⁷.

c) l'orde de frares predicadors (dominics)

Incontestablement el primer dels ordes mendicants, en llur opció radical per la pobresa, i en el canvi transcendental per a l'evangelització que és el pas "de la soledat a la inserció en la ciutat".

Sant Domènec nasqué a Caleruega (Burgos, diòcesi d'Osma), en 1171, segons opina el pare Vicaire. Estudia teologia a Palència. Vers 1197 entra ja dins el capítol catedral d'Osma, i al cap de poc és ordenat de prevere. Bisbe

76. Vegeu ÀLVAREZ, *op. cit.*, 237–243. Una regla mitigada fou promulgada per Climent IV el 1267 a petició dels propis trinitaris. Cf. també PLADEVALL, en l'obra esmentada, 84–85; i *Catalònia religiosa*, 111 i 117.

77. PLADEVALL, *op. cit.*, 86; i *Catalònia religiosa*, 112–113; com també ÀLVAREZ, *op. cit.*, 247–250, qui defensa que tenia al principi caràcter de vertader Orde militar.

ja el seu protector Diego de Aceves, n'és elegit prior, 1201. Topa per primera vegada en 1203 amb el purisme maniqueu dels càtars albigesos en una ambaixada europea amb el bisbe. De retorn, a Borgonya, passen per Cîteaux, on Aceves pren l'hàbit cistercenc i a Montpeller amonesta els llegats de l'orde sobre la necessitat de dedicar-se de ple a la predicació i de viure en la pobresa, d'acord amb la **vita apostolica**. És la intuïció fonamental d'on sortirà la fundació dominicana. Dos anys més tard torna el bisbe a Osmà, deixant la plena responsabilitat a Domènec, el qual forma en 1207 a Prouille la Comunitat de Nostra Senyora, amb dones pies converses de l'heretgia, que conserven la propietat dels seus béns per a poder atendre els predicadors pobres. És el primer centre de la predicació. El nou orde, però, neix en 1215 a Tolosa del Llenguadoc, amb una comunitat de predicadors subjectes a la mateixa regla. El bisbe Fulc en garanteix l'estatut jurídic i els concedeix una sisena part dels delmes diocesans. Ben aviat, però, des del 1220, renuncia l'orde a aquestes rendes. Potser hi influí l'encontre del sant fundador amb sant Francesc d'Assís a la Porciúncula pel juny de 1218. Ja abans, Pentecosta del 1216, escolliren reunits els predicadors com a regla la de sant Agustí, i el 22 de desembre del mateix any rep l'aprovació apostòlica d'Honorí III, amb la butlla "Religiosam vitam". L'any següent una altra butlla precisava la seva condició essencial de predicadors. Junt amb la regla, són elaborats uns Costums, codificats en 1220 en el primer capítol general (han pres l'organització de l'orde, dividida en províncies, de Cister, com també l'hàbit blanc, que completaran amb capa negra, i els presideix un Mestre general). El sant morirà el 6 d'agost de 1221, quan encara no comptava 50 anys, deixant un orde plenament estructurat (cosa que li evitarà els traspalsos que haurà de sofrir el franciscanisme), amb 125 convents.

El bisbe de Barcelona Berenguer de Palou els havia conegut a Bolonya, i sembla que van fundar a la ciutat en una casa de Miquel Fabra al costat del call jueu, a la parròquia de Sant Jaume, l'any 1219 (abans de Pasqua del 1220, en tot cas). En 1223 es traslladen ja a Santa Caterina (on avui, destruït aquell meravellós convent gòtic per incendi en 1835, i enderrocat en 1837, s'aixeca el conegut mercat). L'obra, en la qual s'esmerçà a fons sant Ramon de Penyafort, després Mestre general, tingué lloc entorn del 1243.

Segueixen entre altres les fundacions dels convents de Lleida, 1229; Perpinyà, 1242 o 1243; Tarragona, 1248; Girona, 1253, gràcies al seu bisbe dominic Berenguer de Castellbisbal (1245-1254), antic prior de Santa Caterina.

Pel que fa a la branca femenina (monges de clausura, com tots els segons ordes dels frares mendicants), la primera fundació catalana és ja tardana: es tracta del convent de Mont-Sió de Barcelona, 1351, traslladat des del 1947 a Esplugues de Llobregat (Barcelonès)⁷⁸.

d) els framenors franciscans i les clarisses

El carismàtic i irrepetible sant que és Francesc d'Assís, naixia en aquesta ciutat de l'Úmbria entre 1181 i 1182. Jove galant, participa en la guerra d'Assís contra la ciutat rival de Perusa. Derrotat, hi pateix presó tot un any, i torna a casa greument malalt, en 1203. És l'inici d'una pregona conversió, que durà aviat a terme amb el desposori de per vida amb **Madonna Povertà**. I el punt de partença "amb la seva identitat profunda", té lloc amb la incorporació als sofriments del Crist representat en un leprós al qual besa les ferides, i en la crida interior que sent davant el crucifix bizantí de l'esglésiola de San Damiano de "reparar la seva casa" (aviat s'adonarà que es tracta, però, més aviat d'una tasca espiritual de reconstrucció eclesial, que no pas d'una reparació material). Poc després, durant una missa a Santa Maria dels Àngels, la que serà en endavant la seva residència habitual, descobreix la seva vocació de viure la "pobresa dins la predicació itinerant". I a la manera del Crist, quan li han arribat ja els primers vuit deixebles, els envia a predicar de dos en dos.

Quan són ja dotze, com el col·legi apostòlic, redacta Francesc la seva "regla primitiva", avui perduda, i que sembla que no era més que un teixit de citacions evangèliques. I en 1209 decideix d'anar a Roma per rebre-li l'aprovació pontifícia d'Innocenci III. Volia viure simplement "segons la forma del sant Evangeli". I el miracle es produí: aquell càndid i sublim poeta impressionà i convencé el poderós home de dret, el qual li donà almenys l'aprovació oral. Poden predicar, però han de portar la tonsura, que els distingirà dels seglars i dels nombrosos i anàrquics personatges que predicaven llavors per lliure. Serà ell mateix ordenat de diaca.

L'orde creix ara vertiginosament, fins a esverar el propi Francesc. En 1217 té lloc l'anomenat "Capítol de les estores", amb 5.000 participants (!). Es formen sis províncies a Itàlia, i sis a la resta d'Europa: Espanya i França (1217), Alemanya (1221), i Anglaterra i Hongria (1224). Acabat el segle XIII seran ja 1200 els convents, amb 30.000 framenors.

Obté en 1220 d'Honorí III la butlla "Cum secundum", que revoca les innovacions introduïdes pels vicaris franciscans, llavors del seu viatge a Orient; imposa un any de noviciat; prohibeix l'abandó de l'orde després de la professió; i exigeix l'obediència als superiors per a les sortides dels germans.

78. MARIE-HUMBERT VICAIRE, *Historia de santo Domingo*, Barcelona 1964, 27-28 i 590; JESUS ÁLVAREZ, *op. cit.*, II, 333-354; ANTONI PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, 88-89; *Catalònia religiosa*, 113 i 117-118.

Francesc obté també que el cardenal Ugolino d'Òstia, futur Gregori IX, els sigui nomenat protector. Renuncia el càrrec de ministre general, càrrec en el qual el succeeix Pere Cattani, i mort aquest en 1221, fra Elies, home de tarannà molt autoritari, que acabarà deixant l'orde, mentre Francesc es retira a redactar la regla, que presentarà al capítol general de 1221. Calia redactar-ne una que fos més normativa i menys exhortativa, i Francesc es posà de bell nou a la feina. Finalment, la regla és sotmesa al capítol de 1223, i aprovada després per la butlla "Solet annuere" d'Honorí III: és l'anomenada "Regla butllada", que preserva la "forma de vida del sant Evangeli". El sant morirà, després de llarga malaltia i de dur una vida retirada (rep els estigmes en 14 de setembre de 1224 retirat al Mont Alvèrnia), el 3 d'octubre de 1226, i és canonitzat ja dos anys més tard.

Crec que cal tenir per llegendaris els bonics relats de l'estança del sant a Catalunya. Cal en conseqüència endarrerir-les suposades dates fundacionals. Això sí, els dos primers convents serien el de Barcelona (a l'hospital de Sant Nicolau), que consta ja en 1225, i el de Lleida, del 1236. Ambdós tindrien el caràcter de "custòdia", i dependrien d'ells la resta dels convents catalans: de Barcelona, els de Girona, Vic, Berga, Castelló d'Empúries i Vilafranca del Penedès, tots del XIII, etc.; i de Lleida, Cervera, Tarragona, Montblanc, Tàrrrega, del XIII també, i altres de posteriors.

Cal afegir encara, a la Catalunya Nord, les cases de Perpinyà, 1244; i Vilafranca de Conflent, 1279.

Particular importància assoliria a casa nostra el segon orde, les franciscanes o damianites (establertes a San Damiano), fundades per santa Clara d'Assís –les clarisses–. Fundades ja entre 1211 i 1212, seguiran fins al 1247 la regla de sant Benet.

Hom addueix com a primer convent català el de la Mare de Déu de les Neus de Tortosa, 1233. Coneixem en tot cas millor, en 1234, el de Sant Antoni i Santa Clara, i abans de Sant Damià, fundat per Agnès Peranda, neboda de la santa fundadora. En 1513, però, es convertí en monestir benedictí de monges, el de Santa Clara, que havia de durar fins a 1936. La comunitat, junt amb la de Sant Benet de Mataró, es traslladà en 1939 a Santa Cecília de Montserrat, i en 1954 al nou edifici de Sant Benet a la pròpia muntanya.

Segueixen, entre altres, en 1256 Tarragona; i Perpinyà en 1263.

Sens dubte, però, el convent més famós i important és el fundat als afores de Barcelona, a Pedralbes, per la reina Elisenda de Montcada, ja en el segle XIV, l'any 1326, en formosa edificació gòtica⁷⁹.

79. JESUS ÁLVAREZ, II, 295–317, i 320–323; PLADEVALL, *op. cit.*, 86 i 88–89; *Catalònia religiosa*, 110–111 i 117; ALEXANDRE MASOLIVER, *Història del monaquisme*, III, 214 i nota 192; i 244–245 i nota 245.

Diguem ja aquí que els framenors coincideixen amb els avui coneguts com a franciscans “conventuals” (porten hàbit negre, amb el cordó típic del franciscanisme), mentre que la branca més nombrosa, la dels franciscans “observants” (hàbit burell) s’originarà en 1517, i en 1528 els caputxins (igual hàbit amb una caputxa més llarga –acostumaven a dur barba–).

Fundats per sant Francesc els terciaris per a seglars, homes o dones, que volien viure el seu ideal de penitència, amb una regla amb addicions posteriors (de 1221 a 1289), posteriorment la Santa Seu regulà com a orde aquells que vivien com a religiosos en comunitat, el Tercer orde Regular⁸⁰.

e) Reuneixo aquí, molt més breument, la resta dels ordes mendicants que han tingut incidència a Catalunya durant l’Edat Mitjana (altres, com els mínims de sant Francesc de Pàola, o els caputxins –que hi arrelaran molt profundament–, els servents de Maria, o els carmelites descalços, no entraran fins a l’Edat Moderna, i d’altres, com els germans de sant Joan de Déu fins ben avançat el segle passat).

Són aquests els carmelites, i els eremites de sant Agustí (o bé, senzillament, agustins).

Els carmelites tenen uns orígens molt foscos. Rebutjant per “a-històric” el profeta Elies com a fundador (segle IX abans de Crist) –bé que hom el pugui tenir llavors de la vida solitària al mont Carmel com a pare d’una espiritualitat–, cal pensar de primer en els ermitans que s’hi establiren en el segle XII, i que rebran ja cap a 1209 una regla particular de tipus eremític del patriarca Albert de Jerusalem (1205–1214), resident a Sant Joan d’Acre. Rere el concili del Laterà del 1215 es feia necessària una regulació més ampla, que acabà per donar–los Gregori IX, en 1229, butlla “Ex officii nostri”, amb el caràcter ja d’orde mendicant. Decisiva importància tindrà, però, més tard sant Simó Stock, “qui dirigirà eficaçment l’orde (1245–1265) i definirà les bases marianes de la seva espiritualitat”. En 1247 Innocenci IV, amb la butlla “Quae honorem”, els concedeix una modificació de la regla, que els permet de fundar arreu del món cristià, i consagra a la vegada el seu caràcter contemplatiu i el vessant apostòlic típic dels frares mendicants.

Tot i les notícies que trobem en Gaietà Barraquer, en Botet i Sisó, en Monsalvatje, etc., no és possible acceptar la fundació a Catalunya de convents de l’orde ja en 1206 (Peralada) o 1213 (Perpinyà). Amb tota probabilitat, cal dir que les primeres fundacions són, per aquest ordre: 1265, Perpinyà; 1278, Lleida; 1292, Barcelona (a l’actual carrer del Carne, prop de l’Hospital de la

80. És molt útil el quadre cronològic –*Árbol genealógico de la familia franciscana*–, que duu JESÚS ÁLVAREZ, II, a p.331.

Santa Creu i Sant Pau); 1293, Peralada (Alt Empordà); i 1295, Girona. I segueixen d'altres encara a partir del XIV⁸¹.

Pel que fa als agustins, ja en el segle XII ens consta l'existència de diversos grups d'ermitans, que es regien per la regla de sant Agustí. Innocenci IV, en 1243, per la butlla "Incumbit nobis", els reuneix en l'anomenat orde de Sant Agustí de Túscia, i exigeix que amb dos representants de cada grup que el formava, es reuneixi un capítol (sota el model de Cister –hi assistiran dos cistercencs per a assessorar–los) per a redactar–ne les Constitucions. Després, una nova butlla, "Cum a Nobis", 1244, els confirmava en la regla de sant Agustí, absolent–los de tot altre lligam jurídic que poguessin haver contret. I finalment, sota Alexandre IV, es produeix la unió definitiva en el que serà l'orde dels eremites de Sant Agustí, com a conseqüència de l'assemblea romana celebrada a Santa Maria del Popolo, i a la butlla "Licet Ecclesiae Catholicae", de 1256.

El primer convent agustiní a casa nostra es bastirà a Barcelona, prop de Santa Maria del Mar, en 1309; i segueixen Santa Maria de l'Horta (després de Nostra Senyora de Gràcia), a Lleida, 1327; i després els de Sant Agustí de Cervera (Segarra), d'Igualada (Anoia), 1362 i 1393, i de Torroella de Montgrí (Baix Empordà), 1396, i d'altres encara en el segle XV. Només hem trobat un convent medieval de la branca femenina de l'orde a casa nostra, el de Santa Maria Magdalena de Barcelona, 1372⁸².

Té raó Pladevall quan nota que hom ha volgut assimilar falsament als esmentats agustins els anomenats "freres del sac", o de la Penitència de Jesucrist, que es regien igualment per la regla de sant Agustí, i que trobem a Catalunya d'ençà del 1248 a Tarragona, Puigcerdà (Cerdanya), Perpinyà, Vilafranca de Conflent, tots per la mateixa època, 1248; i una mica més tard, a Barcelona, a Santa Eulàlia del Camp, 1260, i que duraran només fins al 1274.

I esmentaré encara, per acabar, ja en ple segle XV, els Germans de l'Esperit Sant, de la capella del Palau Reial de Barcelona, de 1408 només a 1450⁸³.

f) *El congregacionisme monàstic*

Caracteritza molt bé aquest temps dom Knowles, quan diu que "a la darrera del segle XII, l'època monàstica i sobretot benedictina" –perquè els cistercencs atenyen el cim de llur influència precisament amb el IV concili latera-

81. JESUS ÁLVAREZ, II, 365–379; PLADEVALL, 89; i *Catalònia religiosa*, 113–114. És notable que les carmelites de l'Antiga Observança no s'establiran, en canvi, a casa nostra fins ben entrat el segle XVII.

82. ÁLVAREZ, II, 381–395; PLADEVALL, 89; i *Catalònia religiosa*, 114, i 118.

83. PLADEVALL, 89; i *Catalònia religiosa*, 113, i 114.

nense— “tocava a la seva fi”. Efectivament, “els darrers anys del segle XII foren anys de paralització dins la història de l’antic monacat”. Hemvist ja com la vida religiosa comença en el segle XIII a sortir del quadre monàstic: “la sang vital de l’Església estava omplint noves canals”. Per què? Hi juguen aquí poderosos factors tant d’ordre espiritual com purament econòmic. El monaquisme tradicional sembla ara haver perdut la seva empenta, la seva originalitat creadora i, a més, l’augment espectacular de la riquesa (i afegiu—hi del poder, amb una amplària enorme dels senyorijs feudals o semif feudals dels monjos, i un influx a voltes decisiu en les corts dels prínceps), en dificulta progressivament l’administració⁸⁴.

Ja Innocenci III, tot usant de l’experiència cistercenca, mirà de remeiar la situació de progressiu isolament dels monestirs benedictins, en manar que fossin convocats a Itàlia capítols provincials per regions, des de 1202. De fet, aquests capítols i les visites canòniques regulars són ara com l’espina del sistema congregacionista, que endegarà el cànon 12 del concili IV del Laterà, 1215. El cànon “de communibus capitulis monachorum”, conegut en especial per les seves simptomàtiques paraules inicials: “In singulis regnis sive provinciis”. Els abats o priors són obligats ara a reunir—se arreu periòdicament dins cada país per a mirar de solucionar els problemes comuns. Els més cancellats són sens dubte, en primer lloc, la comenda, i després l’abús creixent de la dispensa de l’abstinència de carn, i el peculi, que va estenen—se entre els monjos. S’hi establí per als dits capítols la periodicitat de cada tres anys. És una pràctica que assolirà el seu millor èxit, precisament, a Anglaterra i a la Corona d’Aragó⁸⁵.

De fet, com nota el seu millor estudiós, el pare Antoni Tobella, de Montserrat, a la **província** de Tarragona, “els capítols començaren a celebrar—se tot seguit, un cop informats els nostres abats i priors del decret del dit concili”. Hom celebrà probablement un primer capítol entre 1216 i 1217, i un segon, amb seguretat, es reuní en 1219, presidit encara per dos abats cistercencs. El primer, però, del qual es conserven les actes fou el de 1227, reunit a Santa Maria Magdalena de Bell—lloc (Tarragona). Hi figuren com a presidents els abats catalans de Sant Pere de Rodes, Sant Cugat i Amer, i el navarrès de Leyre; i hom nomena visitadors el propi abat de Rodes, el de Sant Benet de Bages i un monjo de Ripoll. La federació monàstica que en segueix porta el nom d’“orde” i el de “província”.

En el capítol de 1229, reunit a Sant Pau del Camp de Barcelona, participen només monestirs catalans. El capítol constitutiu de la Congregació, on aquesta

84. DAVID KNOWLES, *El monacato cristiano*, Madrid 1969, 105, 108–110 i 118–119; i en general MASOLIVER, *Història*, II, 141–147.

85. MASOLIVER, *ibidem*, i la bibliografia esmentada en nota.

rebé “forma definitiva i orgànica”, sembla ésser, però, el de 1233, després de la visita apostòlica encomanada a Pere d'Albalat, sagristà de Lleida i futur arquebisbe de Tarragona (1238–1251), al prior de Sant Pau del Camp, i a l'abat cistercenc d'Escarp. La Congregació incorpora ja tots els monestirs també de la província de Saragossa. Serà la “Congregació Tarraconense i Cesaraugustana” d'ençà de 1336, i hom hi afegirà l'adjectiu “claustral” en 1600, per a distingir-la segurament dels observants de la de Valladolid. Inicialment la formaven tots els monestirs de Catalunya i Aragó (i des de 1592 els monestirs de Sant Miquel de Cuixà, Santa Maria d'Arles i Sant Andreu de Sureda, Catalunya Nord), més els de Navarra i la Rioja. Aquests darrers anaren separant-se'n, però, de manera que, en el segle XVI, la formaran només els catalano-aragonesos, més el monestir femení navarrès de Lumbier.

El papa cistercenc Benet XII en promogué ja en 1336 la reforma amb la constitució “Summi Magistri dignatio”, la qual, com la dedicada als cistercencs, “Fulgens sicut stella”, de l'any anterior, serà coneguda com a “Benedictina”. Suposa la seva reorganització i definitiva constitució, encarregada en particular a l'abat Pere Bosquet de Sant Cugat, que va refondre tota la normativa anterior, refosa que fou aprovada al capítol de Sant Pau del Camp de 1361. La Congregació es decandí després progressivament fins a l'exclaustració general de 1835. Foren greus cops per a ella, sens dubte, la pèrdua de Montserrat, Sant Benet de Bages i Sant Feliu de Guíxols, incorporats a la de Valladolid, i la dels monestirs de la Catalunya Nord arran de la pau dels Pirineus. En general se celebrava amb dignitat l'**opus Dei**, i és notable el nivell intel·lectual dels seus monjos⁸⁶.

g) *Els jerònims, un nou orde monàstic espanyol*

No cal ni plantejar-se cap mena de continuïtat del nou orde amb les antigues fundacions de sant Jeroni a Betlem. Això sí, es reclamen de la seva autoritat i del seu prestigi monàstic i ascètic els diversos grups que, a la darrerria del segle XIV, “floreixen amb el nom de frares o ermitans de sant Jeroni [...] disseminats per la Península, vinguts els uns d'Itàlia i espanyols altres”. Aviat hi destacaren dos personatges: Ferran Yáñez de Figueroa i Pere Fernández Pecha, els quals, després de diverses experiències, opten a San Bartolomé de

86. Cf. en general A. M. TOBELLA, *Cronologia dels Capítols de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana (primera part: 1219–1661)*: «Analecta Montserratensia» 10 (1964) 225–347; *Dues actes capitulars dels anys 1227 i 1229*: «Catalonia Monastica» 1 (1927) 133–136; i *La Congregació Claustral Tarraconense i les diverses recapitulacions de les seves Constitucions provincials*: «Catalonia Monastica» 2 (1929) 117–247; com també RAMIR AUGÉ, *La butlla de Clement VIII per a la reforma de la Congregació Claustral Tarraconense*: «Catalonia Monastica» 2 (1929) 259–383; i les precisions de l'art. d'A. M. MUNDO, *Congregació Claustral Tarraconense*, GEC 5 (1973), 486, com també MASOLIVER, *Història*, II, 147–152.

Lupiana (Guadalajara) per la vida cenobítica, “más seguro estado de perfección”. La butlla que assoleixen de Gregori XI, “Salvatoris humani generis”, Avinyó, 15 d'octubre de 1373, orientarà en endavant la seva vida de “fratres seu heremite sancti Ieronimi”, sota la regla de sant Agustí, i amb hàbit blanc de drap bast i senzill i escapulari de drap burell. La vida canònica comença doncs a San Bartolomé en 1374; i van estenen-se, fins que obtenen en 1414 l'exempció canònica de Benet XIII, el qual els faculta per reunir-se en capítols generals, el primer dels quals té lloc a Guadalupe (Cáceres), en 1415.

Pel que fa a Catalunya, registrem l'any 1393 la fundació de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron de Barcelona, del qual, tot i que durarà fins a l'exclaustració, a penes si en queden restes; i en 1400 Sant Jeroni de Mont Olivet, a Sant Pere de Ribes (Garraf), que fou traslladat ja en 1416 a Sant Jeroni de la Murtra, Badalona (Barcelonès), més afortunat, del qual es conserven encara l'esglesia i el claustre gòtics.

Segueix avui en vida, en canvi, l'única fundació jerònima femenina a Catalunya, el monestir de Sant Maties, fundat en 1475 al Raval de Barcelona. Incendiat durant la Setmana Tràgica de 1909, la comunitat es traslladà a Sarrià en 1910, i a Bellesguard, a la falda de Collserola, en 1980⁸⁷.

6. ELS ORDES I CONGREGACIONS MODERNS. LA VIDA POSTERIOR DE MONJOS I MENDICANTS

L'Edat Moderna veurà el naixement d'un tipus nou de vida religiosa. Els seus membres, clergues dedicats de ple a les obres d'apostolat extern, ja no tindran l'obligació del rés coral. Són els ordes de clergues regulars. Òbviament, però, continuen desenvolupant la seva vida monjos i mendicants, alguns dels quals entren ara per primera vegada a la Península.

El nou clima ha estat preparat per l'aparició de la **Devotio moderna**, una veritable reinterpretació de la vida cristiana i eclesial, a través de certs trets característics: la interioritat (enfront de la pietat litúrgica i sacramental fins ara dominant), l'afectivitat (tot ressuscitant la tendència voluntarista agustiniana, viva encara en canonges regulars i cistercencs, i quasi sebolida del tot després per l'escolasticisme), l'ascètica, la imitació del Crist (títol, no cal dir-ho, de l'obra anònima atribuïda a Tomàs de Kempis, d'un influx importantíssim

87. Vegeu aquí en particular IGNACIO DE MADRID, art. *Jerónimos*, *DHEE* 2 (1972), 1229-1231; i *La bula fundacional de la Orden de San Jerónimo*: «*Studia Hieronymiana*» I (Madrid 1973) 57-74; i sobre els monestirs catalans, respectivament, EUTEMIA FORT I COGUL, *Noticia bibliográfica del monasterio de San Jerónimo del Valle de Hebrón*, *ibidem*, II, 117-122; J. M. CIYAS TOLOSA, *Resumen histórico de San Jerónimo de la Murtra*, Badalona, 2ª ed., 1972; i TOMÀS VERGÉS I FORNS, *Les jerònimes de Barcelona i la seva Història (1475-1980)*, Barcelona 1988.

quasi fins als nostres temps), i l'oració metòdica. És, doncs, "aquell corrent espiritual que a la segona meitat del segle XIV brollà als Països Baixos per obra principalment de Gerard Groot i del seu deixeble Florenci Radewijns, corrent que es canalitzà dins l'associació dels Germans de la Vida Comuna" i fertilitzà l'Església amb els escrits ascètico-místics –i molt especialment "La imitació de Crist", i amb el seu magisteri i direcció espiritual⁸⁸.

A Deventer (Països Baixos) neixen simultàniament Germanes i Germans de la Vida Comuna, entre 1374 i 1379, amb voluntat de portar vida apostòlica segons l'ideal de la comunitat del llibre dels Fets. No se sotmeten explícitament a cap regla, perquè no volen ser ni monjos ni mendicants. Aviat, però, se'n redactaren uns Costums segons l'esperit de Radewijns, i es limitaven a un pur apostolat de l'exemple. Rebran l'aprovació solemne del concili de Constança. Desgraciadament, la decadència començarà aviat amb el protestantisme luterà.

Hom fundà ja, amb tot, en 1386, a Windesheim una canònica, sotmesa a la regla de Sant Agustí, i des de 1402 amb Constitucions molt influïdes per les de Sant Víctor de París. Aquesta Congregació hauria de tenir un pes decisiu en l'època moderna de reforma de l'Església.

Un altre moviment paral·lel, aquesta vegada a Itàlia, fou el dels Oratoris del Diví Amor, marcats pel franciscanisme del Tercer orde. En fou iniciador fra Bernardí de Feltrè, a Vicenza, des del 1492. Es tractava de confraries o **Compagnie**, que cercaven de fomentar, per un costat, la pietat personal dels fidels sobretot mitjançant l'Eucaristia, i augmentar, per l'altre, les obres de misericòrdia (fundació de Monts de Pietat o Bancs de Pobres). Gran importància tingueren el de Gènova, fundat per Èttore Vernazza i companys, i després els de Roma i Nàpols.

Tot això abonaria progressivament el terreny perquè, dins el clima general de la Contrareforma, o si voleu, de la Reforma catòlica, sorgissin amb els teatins, 1524, i els ordes que els seguirien, els clergues regulars en el sentit específic de la paraula, que no serà usat de manera oficial a Roma, sinó sota Benet XIV, en 1745⁸⁹.

a) La Companyia de Jesús

Ignasi –Íñigo López de Loyola– nasqué al castell familiar de Loiola, casa-torre al terme municipal d'Azpeitia, Guipúscoa, País Basc, en 1491. Seguí aviat vida cortesana i militar. Ferit en el setge de Pamplona pels france-

88. RICARDO GARCIA VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia Católica*, III, BAC 199, Madrid 1960, 15–634, a p.83–85, i 539–541; i *Rasgos característicos de la Devotio moderna*: «Manresa» 28 (1956) 315–350, recollit a JESÚS ÁLVAREZ, *Historia de la vida religiosa*, III, Madrid 1990, 19–34.

89. ÁLVAREZ, *op. cit.*, III, 37–52, i 70–83, amb tota la bibliografia utilitzada.

sos (any 1521), experimentà en la llarga convalescència a Loiola, on llegí la “Vita Christi” del cartoixà Ludolf de Saxònia i el “Flos Sanctorum”, una pregona conversió, que l'emmenà a peregrinar a Terra Santa i a dur vida de penitència. Arribat a Montserrat pel març de 1522, després defer confessió general amb el monjo d'origen francès Joan Chanon o Chanones, vetllà les armes la nit del 24 al 25. Es retirà després a una cova a Manresa, on començà a redactar els seus “Exercicis espirituals”, fins al febrer de 1523. Allí faria íntima relació amb un monjo de Poblet, llavors al priorat de Sant Pau, Alfons Agurreta, el qual el confessava setmanalment i amb el qual tenia llargues converses espirituals. És sens dubte el mateix “fraile, creo que de Sant Bernardo, hombre muy espiritual”, que tractava “el pelegrí a Manresa”. Després ja, però, a Barcelona, diu l’“Autobiografia”, volia tornar a veure'l –“y con éste deseaba estar para aprender, y para poderse dar más cómodamente al espíritu y aun aprovechar a las ánimas”. En assabentar-se que ja havia mort, el sant desistí, però, de tornar a la ciutat del Cardoner i es lliurà de ple a l'estudi a Barcelona (1524–1526), una volta tornat de Terra Santa⁹⁰.

Estudià després a Alcalá i Salamanca, i es llicencià en Arts a París (1535). Ja l'any anterior havia fet vot a Montmartre, amb els seus companys Favre, Xavier, Laínez, Salmerón, etc., d'anar a Terra Santa. I si això no era possible (com de fet s'esdevingué), de posar-se a les ordres del Papa, ordenat prevere a Venècia en 1537, arribà a Roma, on Pau III aprovà la Companyia el 27 de setembre de 1540. Ignasi morí el 31 de juliol de 1556.

Els jesuïtes volien dedicar-se de primer només “a la predicació, en pobresa, i a les obres de caritat corporal”, finalitats a les quals fou afegit aviat l'ensenyament mitjà i superior. El nou orde té com a característic el “quart vot”, “d'obeir el Papa per acomplir qualsevol missió entre els fidels i els infidels”⁹¹. Resta encara avui, tot i les pèrdues humanes després del Concili Vaticà II, l'orde masculí més nombrós dins l'Església.

Pel que fa a Catalunya, una primera fundació tingué lloc a Barcelona en 1545, que es traslladà al famós convent de Betlem, a la Rambla, en 1553, on durà fins a l'expulsió de 1767; com les successives fundacions a Tarragona, 1575; Girona, 1581; Lleida, 1597, etc. El convent de la Santa Cova de Manresa té una accidentada història: 1627–1767; 1816–1835; 1853–1868; 1877–1932; i

90. Segueixo en general el guió del pare MIQUEL BATLLORI, *Ignasi de Loiola*. «GEC» 8 (1975), 551. Vegeu per a l'episodi montserratí, A. M. ALBAREDA, *Sant Ignasi a Montserrat*, Montserrat 1935; i per als contactes pobletans a Manresa, FELIO A. VILARRUBIAS, *Un vasco en la Corona de Aragón*, Barcelona 1970, 29 i 51–62. Cf. també JOSÉ M^o MARCHI, *¿Quién y de dónde era el monje manresano amigo de san Ignacio?*. «Estudios Eclesiásticos» 4 (1925) 185–193; i JOSÉ CALVERAS, *San Ignacio en Montserrat y Manresa*, Barcelona 1956, 32. Vegeu també, per a la identificació del monjo, el document de l'arxiu de Poblet, Abat, Secretaria, 1499, i el pergamí 231 del propi arxiu, de 1501, on figura al priorat pobletà de Sant Vicent de la Roqueta, València.

de 1939 fins avui. Un Col·legi Màxim, amb facultats universitàries, fou inaugurat a Tortosa en 1864, tancat en 1868, reobert en 1877, i traslladat a Barcelona en 1914. Expulsats els jesuïtes novament per la II República en 1932, fou reobert encara en 1939 i traslladat finalment a Sant Cugat del Vallès en 1949. Integrats els jesuïtes a la Facultat de Teologia de Sant Pacià a Barcelona, continua funcionant-hi el Centre Borja. Esmentem encara, per acabar, entre les moltes obres de la Companyia, l'Observatori de l'Ebre, Roquetes (Baix Ebre), des del 1904; l'Institut Químic i l'Institut Biològic de Sarrià, Barcelona, 1914 (abans igualment a Roquetes); l'Escola Professional del Clot, Barcelona, 1930; ESADE, Barcelona, 1959, etc.⁹².

b) Per a seguir la cronologia de la instal·lació respectiva a Catalunya, cal ara tornar enrere, posat que la resta dels ordes de clergues regulars no arribaran fins al segle XVII. Cal ara, doncs, parlar d'alguns dels mendicants.

1/ Els mínims. Fundats a Itàlia per sant Francesc de Pàola (1416–1507), foren aprovats pel papa Sixte IV en 1474, i Juli II n'aprovà en 1506 una reforma de la seva regla, que introduïa un quart vot d'abstinència perpètua de carn.

L'entrada a casa nostra no es produí fins al 1573, fundats a Barcelona, i seguirien les cases de Granollers (Vallès Oriental), 1579; i Valls (Alt Camp), 1582, etc. Després de l'exclaustració general del 1835, han recuperat només la seva casa a Barcelona, des del 1901. Pel que fa a les monges, conserven les tres cases aquí fundades, d'ençà del XVII⁹³.

2/ Els servents de Maria. Segons la tradició, de fet difícil de controlar, foren set els seus sants fundadors, homes "dignes de respecte", tots ells comerciants. Sembla que iniciaren, després d'un llarg període de conversió, la vida comunitària en una caseta de Florència en 1233. L'aprovació definitiva de l'orde tingué lloc sota Benet XI, amb la butlla "Dum levamus" de 1304. Sota la regla de sant Agustí, les seves constitucions a honor de la Mare de Déu, semblen inspirar-se en pre-monstratencs i dominics, i és un orde centralitzat.

Fundats a Barcelona, al Bonsuccés, en 1576, aquesta i les fundacions catalanes posteriors de l'institut han desaparegut d'ençà del 1835⁹⁴.

3/ Moltíssima més importància en tots sentits ha adquirit dins l'Església de Déu, i també a Catalunya, on s'ha guanyat com pocs instituts l'ànima del

91. BATLLORI, *lloc cit.* Vegeu per a la biografia del sant, RICARDO GARCIA-VILLOSLADA, *San Ignacio de Loyola. Nueva Biografía*, BAC Maior 28, Madrid 1986; i JOSÉ IGNACIO TELLECHEA IDIGORAS, *Ignacio de Loyola. solo y a pie*, Salamanca, 3ª ed., 1990.

92. *Catalònia religiosa*, 120–122.

93. ÀLVAREZ, III, 267–268; i *Catalònia religiosa*, 114; i 118.

94. ÀLVAREZ, II, 355–360; i *Catalònia religiosa*, 115.

poble, l'orde dels framenors caputxins, de la família franciscana. En efecte, més que no pas un orde pròpiament nou, es una reforma dins el franciscanisme, iniciada per Mateu di Bascio en 1525 a Montefalcone, per tal de tornar als ideals del Pobriçó d'Assís. Obtindran en 1528 butlla d'aprovació per part de Climent VII, confirmada després per Pau III en 1536. Anomenats de primer "eremites franciscans", la seva llarga caputxa i la barba, que els diferenciaven dels altres framenors, popularitzaren el nom de caputxins. El seu apostolat, orientat a la gent més pobra i els malalts, els feren molt estimats del poble. No eren jurídicament del tot separats de l'orde franciscà, perquè els manava només un vicari general. Els féu molt de mal l'apostasia de Bernardí Occhino. Només a partir de 1587 els serà permès de fundar fora d'Itàlia. Arribaran a la total independència per la butlla "Alias felicis recordationis" de Pau V, 1619.

Han estat moltes les fundacions catalanes. Fou la primera la casa de Sarrià (Barcelonès), 1578, refundada després de l'exclaustració, en 1887. La precediren, entre altres, la d'Arenys de Mar (Maresme), des del 1863 (havia existit abans des de 1618) i la d'Igualada (Anoia), 1881 (abans 1609). Les primeres caputxines a establir-se a casa nostra foren les del convent de Santa Margarida la Reial de Barcelona, 1599⁹⁵.

4/ Un orde tan espanyol com els Carmelites Descalços de santa Teresa (Ávila 1515–Alba de Tormes, Salamanca, 1582, doctora de l'Església, 1967) i sant Joan de la Creu (Fontiveros, Ávila, 1542–Úbeda, Jaén, 1591, doctor de l'Església, 1926) és fruit també de l'esperit de reforma –l'anomenada **Descalcez**–, comuna a d'altres ordes. Monja Teresa de Cepeda del convent de l'Encarnació, extramurs d'Ávila des de 1535, experimenta una llarga malaltia, i en 1554 té lloc la seva conversió interior. Un paper decisiu, però, per a la reforma que haurà de dur a terme, tingué la seva trobada amb sant Pere d'Alcántara, 1560. Després de vèncer moltes dificultats, un rescripte de la Penitenciària Apostòlica li donava permís per afundar convents sense rendes, any 1562. I ja el 24 d'agost fundava el primer a la pròpia ciutat, el de San José. L'any següent, un nou rescripte li concedeix la pobresa absoluta, sense possessió de béns ni comuna ni privada, d'acord amb la regla primitiva del Carmel, cosa que confirmarà la butlla "Cum a nobis" de 1565. Pel 1567, el seu encontre, molt positiu, amb el general dels carmelites, pare Joan Baptista Rossi (=llatinitzat Rubeo), li possibilità un seguit de fundacions (16 fins a 1582) i, morta ja la santa, les fundacions s'ampliaren a Itàlia, França i Bèlgica i Portugal.

95. ÁLVAREZ, III, 269–273. El pare MELJOR DE POBLADURA, té una *Historia generalis OFM Cap.*, en 4 vols., Roma 1947–1951, i un extens article *Capuccini*, «DIP» 2 (1973) 203–252. Vegeu també BASILI DE RUBI, *Un segle de vida caputxina a Catalunya (1564–1664)*, Barcelona 1978. I cf. en fi *Catalònia religiosa*, 115; i 118.

Però la cosa no parà aquí, perquè ja en 1567, a instàncies de la santa mare, concedia el pare Rubeo que “hi hagués frares de la mateixa Regla”. En això, fou decisiu l'ajut de fra Joan de Santo Matía, futur Joan de la Cruz. I la primera fundació fou a Duruelo, un llogarret d'Ávila, tocant a Salamanca, 1568. Seguiran també moltíssimes fundacions, àdhuc a Portugal, Itàlia i Amèrica, en vida encara del sant.

Ambdós sants, tan units i tan diversos (ella simpàtica i **parlera**, callat ell i entotsolat), constitueixen el veritable cim de la mística cristiana, que ell sistematitzà de manera insuperada (i a la qual aportà ella meravelloses intuïcions). Posaren, a més, com a veritables “clàssics” al seu servei una literatura de gran bellesa (Joan constitueix el cim de la poesia castellana).

Finalment, els Descalços seran constituïts en orde independent, per la butlla “Pastoralis officii” de Climent VIII, any 1593. Dividit després en dues congregacions, caldrà esperar a 1875 per a assolir novament la unitat.

A casa nostra, la primera fundació fou a Barcelona, al convent de Sant Josep de la Rambla, 1586 (hi tindria un paper protagonista el pare Josep de Jesús Roca). Fou incendiat llavors de l'exclaustració, essent-ne un dels seus frares el pare Francesc Palau, futur fundador i beat (avui hi ha el conegut mercat de Sant Josep o de la Boqueria). Seguiren en 1588 la fundació de Tàrrrega, de vida escadussera, i la de Mataró, i després vindrien Lleida, 1589; Tortosa, 1590; Girona, 1591, i Tarragona, 1597; el “desert” de Cardó (Ribera d'Ebri), 1606, etc. El retorn després de l'exclaustració de 1835 tingué lloc primer a Tarragona, 1891; seguí Barcelona, al convent de la Diagonal, 1896; Lleida, 1928, etc. Pel que fa a la branca femenina, fou la primera casa la de la Immaculada, de Barcelona, 1588. Seguirien, ja en el XVII Vic, Mataró, Reus i Lleida⁹⁶.

5/ Altres ordes “descalços” de menor importància implantats a casa nostra en el XVII, foren els de Sant Agustí, i els Trinitaris; mentre que pel que fa als convents de dones, cal esmentar, al mateix segle, les Carmelites de l'Antiga Observança, i les Concepcionistes franciscanes, respectivament d'ençà de les seves fundacions a Vilafranca del Penedès, 1643; i Tortosa, l'any següent⁹⁷.

96. ÁLVAREZ, III, 299–338; *Catalònia religiosa*, 116; i 118; i la literatura específica de l'Orde, en especial: EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS, OTGER STEGGINK, *Tiempo y vida de Santa Teresa*, BAC 283, Madrid, 2ª ed, 1977; OTGER STEGGINK, *La reforma del Carmelo español, la visita del General Rubeo y su encuentro con santa Teresa (1566–1567)*, Roma 1965; i JOAQUIN SMET, *Los Carmelitas. Historia de la Orden del Carmen*, II. *Las reformas. En busca de la autenticidad (1563–1750)*, BAC 510, Madrid 1990. Per a Catalunya, cf. *Fuentes históricas de la Provincia OCD de San José (Cataluña y Baleares)*, ed. Gabriel BELTRÁN LARROSA (Roma 1986); i *El Carmelo teresiano en Cataluña: 1586–1986*, Burgos 1986.

97. Vegeu *Catalònia religiosa*, 116; i 118–119.

c) El segon dels ordes de clergues regulars a venir a Catalunya fou el més antic, els teatins, originats directament en l'Oratori del Diví Amor. N'és fundador sant Gaietà de Thiene, que tindrà com a principal col·laborador Joan Pere Caraffa, bisbe de Chieti (en llatí Theate, d'on el nom de l'orde), i futur cardenal i papa Pau IV (1555–1559). El nou orde era aprovat per Climent VII pel breu "Exponi nobis", de 1524. Vestien com a clergues, amb sotana negra i bonet en forma de creu. Calia que visquessin directament del seu treball, sense mendicar, i acceptant el que hom volgués pagar-los, sense demanar res.

Tardaran a sortir d'Itàlia, i començaran precisament per la Península. A Catalunya, la primera i única casa és la de Barcelona, 1632. Després de l'exclaustració, han tornat a establir-s'hi en 1947⁹⁸.

d) De molta menys importància són els Clergues regulars Menors, anomenats també "caracciolins", pel seu primer superior general sant Francesc Caracciolo. Foren aprovats en 1588.

Fundaren a Barcelona en 1636, en casa desapareguda arran de l'exclaustració de 1835⁹⁹.

e) Arribem així a un orde, els escolapis o, oficialment, Clergues regulars pobres de la Mare de Déu de les Escoles Pies, fundats curiosament a Roma per un català, sant Josep de Calassanç (Peralta de la Sal, Llitera, Franja de Ponent, Osca, 1557–Roma 1648), i que no s'instal·laran a casa nostra sinó mort ja el sant, primer escadusserment a Guissona (Segarra), en 1638, fins al 1641 només; i després a Moià (Moianès) en 1683 (!).

Bé que fill d'un ferrer (un noble vingut a menys), farà estudis amb els trinitaris d'Estadilla (Osca), i després estudiarà Dret i Teologia a Lleida, València, Alcalà, i Lleida novament. Aquí rebé l'ordenació presbiteral. Ocuparà càrrecs curials a Barbastro, Lleida i la Seu, diòcesi a la qual pertanyia i on arribà a exercir poders de vicari general. Precisament, tot acompanyant el bisbe fragatí La Figuera de Lleida (1585–1586), prengué part en la visita apostòlica a Montserrat, 1585.

Un motiu massa humà l'empenyé a Roma, per tal d'aconseguir-li promocions. Hi és des del 1592, i cap al 1595 sembla que s'inscriu en la Confraria de la Doctrina Cristiana. Un gran bé li féu el contacte amb sant Felip Neri. La conversió pregona li arribarà finalment en contemplar la canalla pobra i sense escolaritzar del Trastèvere. L'ideal que l'ha de moure en endavant serà l'educació cristiana de la infància, especialment pobra. Comença a l'església de Santa Dorotea en 1597 una escola per a nens. En 1601 naixia la institució de

98. ÁLVAREZ, III, també, 85–110; i *Catalònia religiosa*, 122; i p.164 per a la seva fundació femenina de les Oblates, després religioses teatines, de la Immaculada Concepció, establertes a Catalunya només en el segle XX, a Parets del Vallès i Barcelona, 1947 i 1950.

99. ÁLVAREZ, III, 184–187; i *Catalònia religiosa*, 122.

les Escoles Pies de la Mare de Déu. L'escola es traslladà en 1605, per a tenir major cabuda a l'església de Sant Pantaleó. Serà orde religiós ja en 1621, i l'any següent n'aprovava Gregori XV les Constitucions. Els escolapis creixien de manera espectacular, però llavors començaren a ploure les tribulacions sobre el nostre home, primer per l'enveja d'alguns mestres de barri, i després al propi interior, 1625, per obra d'un assistent general; per raó dels germans operaris de l'orde, 1627 (suprimits deu anys després); i sobretot del pare Mario Sozzi, home astut i intrigant, que calumnià greument Calassanç, deposat i empresonat pel Sant Ofici en 1642 (l'orde no podia fundar en endavant). Sozzi, ja Provincial de Toscana, és nomenat vicari general en 1643, però morirà el mateix any. Les denúncies han fet la seva obra, i l'orde és reduït en 1646 a congregació sense vots, i el sant és definitivament destituït. La seva mort en olor de santedat començarà a canviar les coses, i en 1679 era restituit l'orde de clergues regulars de vots solemnes.

Ja hem esmentat els inicis a Catalunya. A més de Moià, continuen existint avui altres cases fundades en el XVII, com Peralta de la Sal mateix, 1695; i Balaguer, 1699; del 1732 és Igualada, i de 1737 l'important col·legi de Santa Anna de Mataró. El famós de Sant Antoni de Barcelona, a la Ronda, és de 1815¹⁰⁰.

f) Ens ocuparem ara de dos ordes creats per a servei dels malalts: l'orde Hospitalari de sant Joan de Déu; i el dels clergues regulars ministres dels malalts o Camils. Fundats els primers com a orde mendicant encara per Joan Cidade, futur sant Joan de Déu, portuguès (1495–1550), a Granada, on el convertí la predicació de sant Joan de Àvila, "el primer hospital modern", 1539. L'institut s'estengué després de la mort del sant, i fou reconegut per la butlla "Licet ex debito" de 1572, i elevat a orde religiós en 1586. Molt tardana fou la seva penetració a Catalunya. La primera fundació, per obra del beat Benet Menni, fou a Barcelona, l'Hospital de Sant Joan de Déu, 1867; mentre el Psiquiàtric famós de Sant Boi (Baix Llobregat) és de 1895. De 1929 a 1969 s'estén la vida del Sanatori Marítim de Calafell (Baix Penedès), on la comunitat patí mort martirial en 1936.

Un carisma semblant fou el de sant Camil de Lellis (1550–1614). Soldat i després caputxí, fou convertit per sant Felip Neri. Fundarà a Roma el seu orde en 1582 a l'hospital de San Giacomo, i ell mateix en redactarà la regla, aprovada per Sixte V en 1586. La primera casa catalana, Sant Felip, fou fundada a Barcelona en 1662. Després de l'exclaustració de 1835, fou restablerta en

100. ÁLVAREZ, III també, 229–262; *Catalònia religiosa*, 123; i específicament, CALASANZ BAU, JOSÉ POCI, *Historia de las Escuelas Pías de Cataluña*, Barcelona 1951; i JOSÉ POCI, *D. Gaspar Juan de la Figuera, Obispo y Visitador. Sus relaciones con San José de Calasanz: «Analecta Calasanziana»* 8 (1962) 355–463. Per a la vida del sant, cf. Severino GINER GUERRI, *San José de Calasanz, maestro y fundador*, BAC Maior 41, Madrid 1992.

un altre lloc de la Ciutat, en 1893. Un hospital de l'orde funciona des de 1975 a Sant Pere de Ribes (Garraf).

g) L'Oratori, primera de les anomenades Societats de vida comuna sense vots, fou fundat pel gran director d'esperits que fou el florentí sant Felip Neri (1515–1595), a Roma, i aprovat en 1575. Caldrà esperar a 1673 per a veure la fundació de l'Oratori de Barcelona. Després de l'exclaustració, s'establirà de bell nou en 1843. De 1723 és el de Vic (restablert en 1843), i de 1885 el de Gràcia.

h) Del mateix estil és l'obra genial de sant Vicenç de Paül, gascó (1581–1660). Capellà de les galeres, entrarà a París en relació amb Bérulle i sant Francesc de Sales. Funda la Congregació de la Missió (pares Paüls), 1624, i obté l'aprovació pontifícia en 1633. Citem només la primera fundació catalana, la de Barcelona, 1704, restablerta en 1884.

D'ell és també la creació del més nombrós dels instituts religiosos femenins dins l'Església: les Filles de la Caritat, secundat per santa Lluïsa de Marillac. Volia que fessin un apostolat actiu entre el poble, i evità l'escull amb el qual s'havia trobat sant Francesc de Sales amb les seves visitandines, que foren obligades a guardar clausura segons l'esperit de l'Església del temps, ho i agrupant-les com a seglars sense hàbit ni noviciat i vestides com les dones de poble de llavors. En 1642 emetien els seus vots privats les cinc primeres, i eren aprovades en 1655 per l'arquebisbe de París. L'aprovació de Roma arribarà en 1668. Representen la "incorporació definitiva de la dona a l'apostolat". El mateix any, 1592, veia la creació de les seves cases de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, i de Lleida, i l'any següent s'establien a Reus (Baix Camp).

i) Havien estat precedides ja per altres instituts. Cal esmentar, en efecte, la Companyia de Santa Úrsula (les ursulines), fundada per santa Àngela Merici, a Brescia, en 1535 i dedicada sobretot a la formació i educació de nenes. Si bé la voluntat de la santa era que visquessin enmig del món, morta ja ella en 1540, la Constitució "Circa pastoralis" de sant Pius V, 1566, les obligava a la clausura.

És el cas també de la Companyia de Maria o de l'Ensenyament, de santa Joana de Lestonnac (Bordeus 1556–1640), 1605, primer orde femení amb finalitat específicament educativa. Agregat de moment el seu primer monestir a l'orde de sant Benet, bé que amb una espiritualitat més aviat jesuítica (les seves regles són de 1638), en 1920 fou centralitzat, com definitivament en 1955. Ja de 1650 és la primera casa a Barcelona, des de 1875 al seu emplaçament definitiu; i de 1698 la de Tarragona.

Pel que fa a la Visitació, fundació de sant Francesc de Sales (1567–1622) i santa Joana Francesca Fremyot de Chantal (1572–1641) en 1610 a la ciutat savoiana d'Annecy, unirà l'estricta clausura amb l'esperit de veritable pobresa i de caritat envers el proïsme. S'instal·larien de primer en 1923 al passeig de sant Joan de Barcelona, d'on s'han traslladat en 1967 a la vall d'Hebron, 1967¹⁰¹.

j) Comença ara la proliferació de Congregacions, quan es diversifica al màxim el carisma religiós dins l'Església. Així, es fa impossible en un treball com aquest de citar-les totes. Ens limitarem a les més significatives a casa nostra.

Del segle XVIII són les Congregacions de vots simples,

1. dels Passionistes (Congregació de la Santíssima Creu i Passió de Nostre Senyor Jesucrist), fundada per sant Pau de la Creu (Daneu), 1720, i aprovada per Benet XIV en 1741. Amb alguna fundació ja al Barcelonès abans de la guerra civil, de 1945 és la casa de Barcelona, Santa Gemma.

i 2. dels Redemptoristes (Congregació del Santíssim Redemptor, abans Sacerdots del Santíssim Salvador), de sant Alfons Maria de Liguori, 1732, aprovats per Benet XIV en 1749. Incorporarien el carisma del seu fundador de confessors i mestres de la Moral. La primera casa catalana s'obrirà en 1926 a Barcelona.

De la mateixa època, però amb caràcter purament laical, són dues grans institucions d'ensenyament cristià:

3. els Germans de les Escoles Cristianes, de sant Joan Baptista de la Salle, 1679–1682. Mort ja el fundador en 1719, fou aprovada la Congregació per Benet XIII en 1725. Del 1880 és la primera fundació reeixida a Barcelona, i de 1889 la Bonanova, amb molt avançades Escoles de Telecomunicació i Informàtica. Seguiran múltiples fundacions arreu del país;

i 4. els Germans Maristes de l'Ensenyament, del beat Marcel·lí Champagnat, 1817. Mort el fundador en 1840, la Congregació fou aprovada per Pius IX en 1859. La primera casa catalana fou la de Girona, 1886. Del 1888 és el Col·legi Valldemia de Mataró, i de 1910 la instal·lació de la Casa de formació a l'antic monestir pre-monstratenc de Bellpuig de les Avellanès (Noguera).

5. Citaré, en fi, de la gran quantitat d'instituts fundats en els segles XIX i XX, només un (els de fundació pròpiament catalana, seran esmentats més endavant): el de la Societat de Sant Francesc de Sales (salesians), fundat a Torí per sant Joan Bosco, 1854–1859, després d'haver fundat els Oratoris de

101. Vegeu en general per a tots aquests Ordes JESÚS ÁLVAREZ, III, 193–215, 350–357, 364–377, 441–445, i 456–462.

Alfredo LÓPEZ AMAT, *El seguimiento radical de Cristo*, II, 458–466, i 481–512; i *Catalònia religiosa*, 116, 123–124, 136, 139–141, i 161.

sant Francesc de Sales i les primeres escoles professionals. Es multipliquen els col·legis des de 1863. I ve després la brancafemenina, que funda ajudat per santa Maria Mazzarello, 1870–1872, les Filles de Maria Auxiliadora. Seguiran encara els seglars Cooperadors, 1876. És de primera importància la fundació a Barcelona, Sarrià, de les seves Escoles–Taller, 1884; i en 1912 del temple expiatori del Tibidabo. Comptà amb l'ajut de la serventa de Déu Dorotea de Chopitea. Les religioses, per la seva banda, fundaran ja a Barcelona en 1887¹⁰².

1) Ens endinsem ara novament en un altre món, el dels monestirs, per veure com en lluita contra el fenomen de la comenda, ço és, “la provisió d'un benefici regular”, en aquest cas una abadia o un priorat, “acordada a un secular, amb dispensa de la regularitat”, hom potencia arran del concili de Constança (1414–1418) la unió dels monestirs en congregació. I veurem que, al nostre país, això tingué prompta aplicació en el cas de tres monestirs benedictins que entren ara a la de San Benito de Valladolid, mentre que caldrà esperar a veure produir-se igualment el cas per als cistercencs en la de la Corona d'Aragó, i encara més tard, ja en el XVIII, amb els cartoixans, tan enemics de sempre de tota reforma. En tots tres casos, però, prendran la iniciativa els reis (respectivament, Ferran el Catòlic, Felip III, i Carles III), cosa en si mateixa ben irregular, encara que hauria de produir bons efectes.

La comenda, que ateny el seu punt àlgid en el segle XIV, era de fet inacceptable, perquè, 1) proporcionava a seculars intrusos les rendes monàstiques; 2) deixava les comunitats sense pastor; i 3) afavoria la introducció d'un esperit mundà aliè al monaquisme¹⁰³.

L'article 9 del projecte del papa Martí V, comunicat als pares conciliars el 20 de gener de 1418, suprimia la comenda a tots els monestirs amb més de deu religiosos. I és positiu que el concordat llatí (firmat pels reialmes de França, Itàlia i la Península), en el seu article 5, en fa la supressió als monestirs amb més de vuit monjos¹⁰⁴.

1. El rei Joan I de Castella havia fundat, ja en 1390, amb monjos de Sahagún (Lleó), el monestir de San Benito de Valladolid. I ja la butlla de Climent VII que n'autoritzava la fundació l'any anterior, expressava la seva originalitat en establir que era només per aquells que volguessin sotmetre's “ad perpetuam reclusionem”. Era un monestir per a monjos **prietos**, “ençerrados a la manera e forma del ençerramiento de las mongas de los monesterios

102. ÁLVAREZ, III, 400–430; LOPEZ AMAT, II, 526–538, 576–579, i 592–611; i *Catalònia religiosa*, 125, 128, 129–131, i 141–142

103. Vegeu la definició de R. LAPRAT, art. *Commende*, *DDC*an 3 (1942), col. 1029–1085 a col. 1029; i PATRICE COUSIN, *Précis d'Histoire monastique*, Tournai 1956, 390.

104. Vegeu aquí HÜBLER, *Die Constanzer Reformation*, Leipzig 1867, 9 i 46 i ss.; i LAPRAT, a col. 1052.

de Santa Clara". Així, hom s'allunyava de la veritable tradició benedictina, per tal de lluitar contra tot perill de relaxació i comenda, evitant també, al principi almenys, el títol abacial. Aquesta **inclusio perpetua** era ja suavitzada, però, en certs casos, pel papa Martí V, any 1428.

La reforma s'estengué ben aviat, des del 1417, i especialment d'ençà de 1436. I és notable que s'usa, més que no pas el nom de congregació, el d'**observància**, i més endavant hom donarà als seus monestirs i monjos el nom d'"observants", per a distingir-los dels "claustrals" de la de Tarragona i Saragossa.

Ferran el Catòlic havia ja gestionat la cessió per part del cardenal Julià delle Rovere, futur Juli II, del seu abadiat **in commendam** a Montserrat, cosa que obtindrà quan Sixte IV hi nomena com a nou abat comendatari Joan de Peralta, 10 de març de 1483. Aquest desitjava convertir-se en abat regular i que hom trametés per a facilitar-ne la reforma monjos de Santa Giustina de Pàdua. El rei, però, abrigava altres projectes, i obté del Papa l'entrada de Montserrat dins la Congregació de Valladolid, a la vegada que Peralta és promogut al bisbat de Vic, 19 març 1493, i el 23 d'abril escriu el rei al prior de Valladolid, reformador general de la congregació, que trameti un prior i els monjos que calgui per a executar la butlla d'annexió.

Amb ben poca perspectiva històrica, hom establia que Montserrat seria reduïda a simple priorat **para siempre**, perquè el nou prior mateix, el gran Garcia Jiménez de Cisneros (una de les més grans glòries del monestir i introductor a casa nostra de la "Devotio moderna" amb el seu famós "Exercitatori", que tant havia d'influenciar Ignasi de Loiola a través del pare Chanon), que ho és des del 3 de juliol, serà promogut abat ja en 1499, i ocuparà el càrrec fins a la mort, 1510.

Des del 1521 entrarà també dins la Congregació Sant Feliu de Guíxols, i des de 1593 Sant Benet de Bages, que depenia de Montserrat des de l'any anterior¹⁰⁵.

105. Vegeu per a la història general de la congregació. (MATEO ÁLAMO). *Valladolid (Congregación de San Benito)*. Enciclopedia Espasa 66 (s), p.930-938; i sobretot G. M. COLOMBAS, M. GOST, *Estudios sobre el primer siglo de San Benito de Valladolid*. Montserrat 1954; A. ALBAREDA, *Intervención de l'abat Joan de Peralta i dels Reis Catòlics en la reforma de Montserrat (1479-1493)*. «Analecta Montserratensia» 8 (1954-1955) 9-41; GARCIA M. COLOMBAS, *Documentos sobre la sujeción del monasterio de Montserrat al de San Benito de Valladolid*, *ibidem*, 79-98; i GARCIA M. COLOMBAS, encara, *Un reformador benedictino en tiempo de los Reyes Católicos*. Garcia Jiménez de Cisneros, *Abad de Montserrat*, Montserrat 1955. Cf. pel que fa a aquest abat, les seves obres han estat editades pel pare Cebrià Baraut; GARCIA JIMÉNEZ DE CISNEROS, *Obras Completas*, 2 vols., Montserrat 1965. Vegeu encara, per a Montserrat, Sant Feliu i Sant Benet, respectivament, ALBAREDA, MASSOT, *Història de Montserrat*, 70-71 i 84-85; J. MASSOT I MUNTANER, *Els abats de Sant Feliu de Guíxols (segles XVII-XVIII)*. «Studia Monastica» 13 (1971) 331-404; i FORTIÀ SOLÀ I MORETA, *El monestir de Sant Benet de Bages*, Manresa 1955.

2. Un segle més tard, en 19 d'abril de 1616, amb el breu "Pastoralis officii" de Pau V, neix la Congregació cistercenca de la Corona d'Aragó, la qual, a diferència de la de Castella, nascuda ja en 1425, i que constituïa una autèntica secessió dins l'orde, se sotmet des del principi al capítol general cistercenc i a l'Abat de Cister. La Congregació, que té ja clars precedents en els intents de Felip II el segle anterior, fou promoguda pels monestirs més petits de la Corona (s'hi afegirà encara més tard Navarra, des de 1634), que hi trobaven la força en la unió d'uns amb altres, a més que escapaven així als drets de paternitat; i eren sostinguts a més pel rei, que hi veia un clar mitjà perquè els monestirs catalano-aragonesos es deslliuressin de la tutela de Cister, que no deixava de ser súbdit del seu enemic natural, el rei de França.

Hi oposaven sorda resistència encara els dos monestirs més grans i importants, Poblet i Santes Creus, que hi veien un atemptat contra la tradició en la supressió de l'abadiat perpetu (ara calia elegir els abats per quatre anys no prorrogables) i la dels drets de paternitat i visita sobre les fundacions. Santes Creus hi entrarà en morir l'abat Carnicer, en 1619; i Poblet en fer-ho el darrer dels abats perpetus fra Simó Trilla, en 1623, en raó del breu "Ex pastoralis officii" de Gregori XV, 20 d'abril del mateix any.

Formaven en total la congregació (les Constitucions, o **Diffinitiones**, foren establertes al monestir aragonès de Rueda en el capítol provincial que s'hi desenvolupà a partir del 16 de desembre de 1626), a part els monestirs aragonesos, valencians i l'únic de Mallorca, la Real, més després els navarresos, quatre abadies masculines catalanes: Poblet, Santes Creus, Escarp i Lavaix, amb els seus priorats i dependències; i quatre més de femenines: Vallbona, Cadins, Valldonzella i Sant Hilari de Lleida¹⁰⁶.

3. Per voluntat de Carles III, en fi, s'uniren en Congregació curiosament, per a menys d'un segle, els tan tradicionals monjos cartoixans d'Espanya (en total setze cartoixes: nou a la Província de Catalunya; i set a la de Castella), que sortien així de la seva inamovibilitat programàtica "Carthusia numquam reformata, quoniam numquam deformata" (cosa que constitueix un veritable desafiament, a més claramentantihistòric, a la mateixa condició humana). L'erigia un breu pontifici de Pius VI, "Apostolicae Sedis auctoritas", de 10 de març de 1784.

En formaven part doncs, com he dit, Scala Dei i Montalegre, a més de les cartoixes aragoneses i valencianes, i la mallorquina de Valldemossa.

La suprimiria oficialment Pius IX per breu de 9 agost 1867, quan de fet des del 1835 la cartoixa havia deixat d'existir a Espanya arran de la

106. Cf. aquí en especial ALEJANDRO MASOLIVER, *Origen y primeros años (1616-1634) de la Congregación cisterciense de la Corona de Aragón. Síntesis histórica y documentos*, Poblet 1973.

Desamortització, com la resta de monestirs i congregacions del país¹⁰⁷.

m) Cloc aquest capítol amb la que ha estat anomenada l'epopeia de la "comunitat errant", l'aventura de la Trapa, esdevinguda en màxima part a casa nostra. En 1793, vingué el pare Gerásimo de Alcántara i un altre monjo de la comunitat trapenca llavors encapçalada per dom de Lestrangle i acollida a l'antiga cartoixa suïssa de La Val-Sainte, per a gestionar una possible fundació. L'expedició dels monjos arribava a Salou, finalment, el 2 de febrer de 1794. D'allí passaren al convent de Jesús, de Reus, i més tard al santuari de la Misericòrdia. Allí els arribà la notícia del fracàs de les gestions per a establir-se a la granja murciana de Santa Inés. Traslladats després a l'ermita selvatana de Paret Delgada, acabaren per ser acollits a Poblet per l'abat Pere Serarols (1794–1797), on trobaren estatge als locals de la Bosseria i Hospital de pobres, i usaren la capella de Santa Caterina per al rés. S'hi estigueren fins a 1796, quan les gestions del vicari general pare Gregorio Álvarez, abat de Leyre (1793–1797), prop de l'abat d'Escarp, per tal que els fos cedit el priorat de Santa Susanna de Maella, arribaren a bon port. S'hi pogueren establir, doncs, en 13 de gener de 1796. Mort l'abat Alcántara, 1804, el substituïren els pares Ildefons Díaz i Simó Carracedo. En 1810 els sorprengué la primera desamortització, obra de Josep Bonaparte, i es traslladaren a Còrdova primer, i després a Sant Josep de la Palomera, Andratx, Mallorca, fins que poden tornar a Santa Susanna en 1813. Durant el trienni liberal, s'exilien a Bordeus, França, llevat de quinze, que s'estableixen novament a Poblet, ho i ocupant amb l'antuència de l'abat (llavors Esteve Torrell, 1819–1821) el claustre i capella de Sant Esteve. La sublevació, però, a la plaça del monestir del famós germà llec Antoni Marañón, "el Trapense", guerriller carlí, féu que les autoritats expulsessin en 1822 els trapencs, que podien tornar a Santa Susanna l'any següent. No acaba, però, aquí la història. La desamortització de Mendizábal i la consegüent expulsió, els atenyen en 1835. S'acullen llavors novament a França, al monestir de Divielle, fins a 1880. Residiran llavors successivament a San Pedro de Cardena, antic monestir benedictí castellà (1880–1881), d'on passen, ajudats per la família Monegal i el gran bisbe de Vic Josep Torras i Bages (1899–1916), que l'anomenà admirativa-ment "la Tebaida catalana", al santuari de Santa Maria de Lord (Sant Llorenç de Morunys). L'estada s'allargà fins al 1884. Amb l'ajut del jove i emprenedor abat valencià de Sainte Marie du Désert Càndid Albalat, passaren llavors a Bellpuig de les Avellanès, fins al

107. (IRÉNÉE) JARICOT, *Notice historique sur la Congrégation nationale espagnole de l'Ordre des Chartreux*, Montalegre 1945; i ILDEFONSO GOMEZ, art. *Cartujos*, *DHEE* 1 (1972) 367–368.

1889, i d'allí a Val San José, Getafe, Madrid, fins al 1927. L'epopeia acabarà aquest any al monestir navarrès de La Oliva¹⁰⁸.

7. ELS SEGLES XIX i XX. DRAMÀTIC FINAL I REPRESA ESPONEROSA

El segle XIX és, potser, el més trist de la història del nostre país, amb l'inici de la lamentable, i a voltes sagnant divisió entre el que ha estat anomenat "les dues Espanyes"; i les inacabables guerres civils entre carlins i liberals, que tindran, després del desastre de 1898 i les guerres d'Àfrica, un terrible final en la guerra civil del 1936–1939 i la llarga dictadura que se'n seguí. Vet aquí, però, que aquesta Església que surt de la guerra d'Independència quasi sense esma, i haurà de patir un seguit de desamortitzacions, fins a la definitiva de 1835, experimenta, a més del progressiu retorn de tants instituts i de la restauració dels seus monestirs, cosa que, sense fals providencialisme es pot designar com a autèntic miracle de la impressionant llista de les fundacions, i d'un estol mai no conegut de personalitats cristianes, santes moltes d'elles, que viuen novament amb entusiasme el carisma religiós.

El martiri en serà el gresol purificador moltes vegades durant la "guerra civil", i una nova purificació la portarà el mateix dinamisme eclesial amb el concili ecumènic Vaticà II, i el reflux vocacional posterior, que les ha qüestionades a fons. Avui, amb les dificultats que es vulgui, podem mirar el futur amb esperança.

Essent a Palerm el pare abat Josep Blanch de Montserrat, fou cfitat ja en 1844 a procedir a "la apertura de la iglesia y monasterio de Montserrat", de manera que amb uns pocs monjos, a títol de capellans, per a la cura del santuari, hom hi reprenia ni que fos **a precario** la vida comunitària, i era entronitzada novament la imatge de la Mare de Déu. Serà la tasca indefallent, però, de l'abat Miquel Muntadas, la que assolirà, de primer com a simple president (1855–1858) i després ja com a abat (de 1858 a la seva mort, 1885) la plena restauració del monestir més representatiu de casa nostra. Del 1862 és la seva incorporació a la congregació benedictina de Subiaco. Consolidarien la seva obra els abats Deàs, i sobretot Marcet i Escarré. En 1883 és restaurat per Montserrat el monestir de Valvanera (Rioja), priorat en 1893 i abadia en 1900,

108. Vegeu, per a tot això, especialment EUFEMIA FORT I COGUL, en el seu llarg article *La Traça als països catalans*: «Studia Monastica» 15 (1973) 365–406; 16 (1974) 135–180; i 17 (1975) 29–72 i 331–475; AGUSTI ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet 1974, 576–577, 619–620 i 622; el mateix E. FORT I COGUL, *Torras i Bages y la Traça catalana*: «Yermo» 5 (1967) 187–214; i DAMIAN YAÑEZ, *El R.P. dom Cándido Albalat y Puigcerver, abad de Santa Maria del Desierto y restaurador de la Orden Cisterciense en España*: «Cistercium» 7 (1955) 60–70.

i el mateix any s'estableix una petita comunitat a Treviño (Adahuesca, Osca), que en 1889 es trasllada al Pueyo de Barbastre, la comunitat del qual fou cruelment sacrificada durant la guerra civil. Avui al Pueyo hi ha establerta una comunitat de claretians.

L'expansió del monestir, però, no parà aquí. Montserrat fundà el col·legi de Sant Beda a Manila, i el monestir de Montserrat d'aquesta capital filipina, priorat en 1904 i abadia en 1924. Catalunya veia la fundació del Miracle (Riner, Solsonès), 1901, priorat des del 1904; i de 1954 és la fundació de Medellín (Colòmbia), abadia ja en 1974, que ha fundat en 1968 el priorat, colombià també, d'Usme. El 29 de novembre de 1965 recuperava Montserrat també per als monjos negres Sant Miquel de Cuixà (habitada pels monjos cistercencs francesos, vinguts de Fontfreda, des de 1919), i durant uns anys animaren els seus monjos la fundació ecumènica de Tantur, prop Betlem, a Terra Santa¹⁰⁹.

Pel que fa a Poblet, les destruccions i els saqueigs començaren a deturar-se amb la creació en 1844 de la Comissió provincial de monuments. En 13 de juliol de 1921 és declarat, com Santes Creus, monument nacional per Reial Ordre. Restava en endavant doncs sota la protecció de l'Estat i sotmès a la inspecció de l'esmentada Comissió. En 1924 entrà a formar-ne part Eduard Toda i Güell, ànima de la reconstrucció de la casa, que en constituir-se el patronat del monestir per Reial Decret de 14 de juny de 1930, n'era nomenat primer president. El 20 d'octubre de 1935 era solemnement reconciliada l'església major en cerimònia presidida pel cardenal Francesc Vidal i Barraquer, i amb la presència de l'abat François Causse (el qual havia encapçalat la comunitat de Fontfreda que, després de la llei Combes, es refugià uns anys a començament de segle al convent del Sufragi prop de Tàrraga, Urgell). Hom havia pensat a encomanar als cistercencs francesos, precisament, la restauració de Poblet. La guerra civil, però, obria un compàs d'espera, que les circumstàncies polítiques tancaven amb una opció diferent, la dels monjos italians de la congregació de San Bernardo. Quatre monjos, en efecte, d'aquesta Congregació restauraven finalment, el 24 de novembre de 1940 la vida comunitària, i començaren aviat a arribar-hi les vocacions del país. Poblet era novament erigit en abadia en 1954, i feia la seva primera fundació a Santa Maria de Solius (Santa Cristina d'Aro, Baix Empordà) en 1967. Sens

109. Vegeu en particular, ultra ALIBAREDA, MASSOT, JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Els creadors del Montserrat modern*, Montserrat 1979; com també CEBRIÀ BARAUT, *Santa Maria del Miracle*, Montserrat 1972, 31-34; i l'anònim "Cuixà" (Cuixà, 3ª ed. 1973, 64-67. I en general per a la situació eclesial al país, CARLES CARDO, a *Histoire spirituelle des Espagnes*, títol de l'edició francesa primitiva, *Les deux traditions*, Barcelona 1977; i vegeu també JOAN BADA, *Guerra Civil i Església catalana*, Barcelona-Montserrat 1989.

dubte és un desafiament per als seus monjos de viure de manera exemplar i adient al monestir, quan acaba de ser declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, 11 de desembre de 1991¹¹⁰.

He parlat ja de la restauració de la vida cartoixana a Montalegre, com també de la represa de diversos instituts. Parlaré ara només, selectivament, de dos nous instituts monàstics estrangers establerts recentment a Catalunya, i després de dos Instituts seculars espanyols (bé que hom els discuteixi el caràcter religiós, donat el caràcter del tot nou del seu carisma), amb incidència també a casa nostra, la Institució Teresiana del pare Poveda, i l'Opus Dei.

a) Les Germanetes monàstiques de Betlem i de l'Assumpció de la Mare de Déu. Amb una espiritualitat fonamentalment cartoixana, van ser fundades per Marie Dupont, a Chamvres (Yonne, França), en 1951. En 1985 ocupà una de les seves comunitats el bell monestir santjoanista medieval de Santa Maria Reina, a Sixena (Monegres, Osca, i bisbat de Lleida), on han començat a afluir-hi les vocacions.

b) De caire molt diferent, i pensada per a fer possible la vida monàstica als malalts, el pare Henri Marie Guilluy fundà a Croixrault (Amiens, França), 1966, els monjos benedictins de la Congregació de la Mare de Déu de l'Esperança, que han obert en 1986 el monestir de Santa Maria de Refet (Tudela de Segre, Noguera, bisbat de la Seu)¹¹¹.

c) Ja el pare Gemelli havia parlat de la necessitat dins l'Església d'associacions de laics consagrats, que constituïssin veritables instituts de perfecció. I vindrà a consagrar-los Pius XII, per la constitució apostòlica "Provida Mater Ecclesiae", de 2 de febrer de 1947. Els caracteritzaran la consagració pels vots evangèlics, la secularitat (viuen i actuen dins el "món") i el compromís apostòlic. El Codi de 1983 els anomena Instituts de Vida Consagrada, cànons 710-730.

1. La Institució Teresiana ha estat elevada a institut de dret pontifici en 19 de juny de 1951. Havia estat fundada per un sacerdot màrtir, en vies de propera beatificació, Don Pedro Poveda (1874-1936), ajudat per Josefa Segovia. Pensada per a la dona, per a fer-ne educadors dels mestres, comença a fundar d'ençà de 1911 Acadèmies de Santa Teresa per a formació pedagògica. Neix canònicament la institució com a Pia Unió aprovada pel bisbe de Jaén en

110. AGUSTI ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet 1974; JOAN BASSEGODA I NONELL, *Història de la restauració de Poblet*, Poblet 1983; JUAN SERRA VILARO, *La Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la provincia de Tarragona ante las ruinas del Monasterio de Poblet*, Tarragona 1946; EDIARD TODA I GÜELL, *Reconstrucción de Poblet. Obres realitzades de 1930 a 1934 pel Patronat del Monestir*, Poblet 1935.

111. M'he servit del fulllet de JAUME GABARRO, *Les comunitats contemplatives de les diòcesis de Catalunya i les Balears*, Girona 1988, per a les dades sobre aquestes dues institucions.

16 de juliol de 1917 i, poc després, rep també l'aprovació civil com a associació. Pius XI l'aprovava en 1924 com a tal Pia Unió a perpetuitat. De 1918 és l'Acadèmia fundada a Barcelona. Les primeres dones catedràtiques universitàries a Espanya han estat precisament membres de la Institució Teresiana¹¹².

2. Molt més complicat és el cas de l'Opus Dei. Deixant a part el tema de la santedat personal del seu fundador, el sacerdot aragonès don Josemaría Escrivá, recentment beatificat a Roma, la seva és una obra molt controvertida. Aquesta començà a Madrid entre estudiants universitaris el 2 d'octubre de 1928. El 19 març 1941 la seva creació és aprovada pel bisbe com a Pia Unió, i, en vista del seu espectacular creixement, la Sagrada Congregació de Religiosos acceptava l'11 d'octubre de 1943 la "Societat Sacerdotal de la Santa Creu", que portava annex l'Opus Dei (format per seglars), com a societat de vida comuna sense vots públics, i el 24 de febrer de 1947, amb el decret "Primum inter Instituta" rep el **decretum laudis** com a institut secular la "Sociedad Sacerdotal de la Santa Cruz y del Opus Dei". Mort ja el fundador, però, deixa de ser pròpiament un institut religiós de vida consagrada, perquè en 1983, per la Constitució Apostòlica "Ut sit", de 28 novembre, se'l transforma en prelatura personal.

És prou conegut l'abast important de l'obra de l'Opus Dei a casa nostra, i a tot el món, d'admirable eficàcia i modernitat en les seves realitzacions i en el propòsit de penetració del món intel·lectual i financer, com també en l'innegable influx que exerceix dins l'Església jeràrquica, hé que, ultra el secretisme i els mitjans de captació vocacional goso dir "sectaris" que ha usat, l'integrisme innegable de moltes de les seves actuacions presenti més d'un interrogant a qualsevol cristià mínimament crític¹¹³.

d) I passo ja a parlar de l'impressionant catàleg de fundacions religioses, que marquen la presa de la nostra vida, del segle XVIII ençà:

Naixement de noves formes de vida religiosa a Catalunya

- 1/ 1731, Francesc Darder amb Isabel Ventosa, a Barcelona, les Franciscanes Missioneres de la Nativitat de Nostra Senyora, "Darderes";
- 2/ 1793, Teresa Cortès, a Barcelona, les Hospitalàries de la Santa Creu;
- 3/ 1804, Maria Ràfols amb Joan Bonal, a Saragossa, les Germanes de la

112. LOPEZ AMAT, II, 623-660 sobre els Instituts seculars, forma de vida religiosa nova del segle XX, i p.662-678 sobre la Institució Teresiana, i cf. també V. MACCA, *Istituzione Teresiana*, DIP 5, 154.

113. LOPEZ AMAT, II, 661-662; i molt particularment, JOAN ESTRUCH, *L'Opus Dei i les seves paradoxes. Un estudi sociològic*, Barcelona 1993.

Caritat de Santa Anna (assistència a pobres malalts). Les suposades profecies de la Mare són falsificacions posteriors a la seva mort;

4/ 1826, santa Joaquina de Vedruna, al Mas de l'Escorial, prop de Vic, les Germanes Carmelites de las Caritat, "Vedrunes", per a ensenyament de noies i assistència als malalts. La seva inspiració, deguda al director, pare Esteve d'Olot, era franciscana. El nom de l'institut, però, es deu al bisbe Corcuera de Vic;

5/ 1829, beata Paula Montal, dirigida pel pare escolapi Agustí Casanoves, a Figueres, les Filles de Maria, Religioses de les Escoles Pies, per a ensenyament de noies;

6/ 1848, el canonge Joaquim Masmitjà, a Olot, les Missioneres filles del Santíssim Cor de Maria, per a ensenyament de noies;

7/ 1849, sant Antoni Maria Claret, a Vic, els Missioners fills de l'Immaculat Cor de Maria, "Claretians", per a missions apostòliques –avui destaquen els claretians en la teologia de la vida religiosa i el dret canònic–;

8/ 1849 també, Maria Teresa Arguyol, a Barcelona, les Clarisses de la Divina Providència, per a ensenyament de noies;

9/ 1850, el valencià Josep Domènec Costa i Borràs, bisbe de Barcelona, amb Alfonsa Cavin, a Mataró, les Germanes de Maria Immaculada de l'Ensenyança (avui Missioneres de la Immaculada Concepció), ensenyament;

10/ 1850 igualment, Josep d'Igalada (Tous i Soler), caputxí, amb Maria Remei Palos i Casanovas, a Barcelona, les Germanes Caputxines de la Mare del Diví Pastor, per a ensenyament de noies i missions;

11/ 1850 novament, Maria Anna Mogas i Fontcuberta, aconsellada pel sant pare Claret i dirigida pel cardenal dominicà Zeferí González, a Ripoll, les Franciscanes Missioneres de la Mare del Diví Pastor, per a ensenyament de noies i missions;

12/ 1850 també, Pere Bach, de l'Oratori, amb Maria Teresa Saits, a Vic, les Germanes de Sant Felip Neri i de la Puríssima Concepció, "Filipenses", per a exercicis espirituals per a dones i residències femenines (el mateix pare Bach fundà en 1854 els ja extingits Germans de la Immaculada Concepció);

13/ 1855, Maria Antònia París, amb el sant pare Claret, a Santiago de Cuba (on ell era llavors bisbe), les Religioses de Maria Immaculada, Missioneres Claretianes, ensenyament;

14/ 1856, el beat pare Francesc Coll, dominic, a Vic, les Dominiques de l'Anunciata, ensenyament;

15/ 1858, santa Rosa Molas, a Tortosa, les Germanes de la Caritat de Nostra

Senyora de la Consolació, per a ensenyament i servei hospitalari;

16/ 1859, els germans Marc, prevere, i Gertrudis Castañer, a Mataró, les Religioses Filipenses Missioneres de l'Ensenyament, per a ensenyament també de noies;

17/ 1859 també, Anna Maria Ravell, a la Garriga (Vallès Oriental), inspirada pel pare Ramon Boldú, franciscà, les Franciscanes Missioneres de la Immaculada Concepció, per a ensenyament de noies igualment;

18/ 1859 novament, Anna Maria Janer, amb el bisbe Josep Caixal, a la Seu d'Urgell, les Germanes de la Sagrada Família d'Urgell, així mateix per a ensenyament de noies;

19/ 1859 igualment, el mateix pare Ramon Boldú, a Argentona (Maresme), les Missioneres Franciscanes de la Immaculada Concepció, ensenyament;

20/ 1860, el beat Francesc Palau i Quer, carmelita descalçat, a Eivissa (Balears), els Germans Terciari Carmelites, extingits, i les Carmelites Missioneres Teresianes, com també les Germanes Carmelites Missioneres, ensenyament;

21/ 1860 també, Lutgarda (en religió Maria Dolors) Mas i Mateu, amb el pare Nolasc Tenes, mercedari, a Barcelona, les Religioses de Nostra Senyora de la Mercè, abans Mercedàries Missioneres de Sant Gervasi, per a ensenyament i missions;

22/ 1862, Esperança González i Puig, a Lleida, les Missioneres Esclaves de l'Immaculat Cor de Maria (acolliment d'òrfenes i ensenyament femení);

23/ 1864, el pare Josep Benet Serra, mataroní i monjo benedictí de San Martín Pinario i bisbe de Perth (Austràlia), on fundà el monestir benedictí de New Norcia, a Madrid, amb Antònia Maria de Oviedo i Schönthal, les Oblates del Santíssim Redemptor, asils de reeducació de noies forviades;

24/ 1870, el beat Josep Manyanet i Vives, a Tremp (Pallars Jussà), els Fills de la Sagrada Família, "Josepets", per a ensenyament de nois;

25/ 1870 també, Maria Gay i Tibau, a Girona, l'Institut de Germanes de Sant Josep, per a ajut dels malalts;

26/ 1873, santa Teresa Jornet i Ibars, a Barbastre (Osca), les Germanetes dels Ancians Desemparats, per a la cura dels vells necessitats;

27/ 1875, el pare Francesc Xavier Butinyà, jesuïta, amb Isabel de Maranges i Valls, a Calella de Mar (Maresme), les Filles de Sant Josep, abans Serventes de Sant Josep, per a la cura de les òrfenes;

28/ 1876, sant Enric d'Ossó i Cervelló, prevere, a Tortosa, la Companyia de Santa Teresa de Jesús, per a ensenyament de noies;

29/ 1876 també, el canonge Josep Gras i Granollers, amb Isabel Gómez Rodríguez, a Granada, les Filles de Crist Rei, per a ensenyament;

30/ 1877, Caterina Coromina, a Vic, les Germanes Josefines de la Caritat, “les noies de la xicra”, per a assistència domiciliària dels malalts;

31/ 1878, Teresa Guasch, amb la seva mare Teresa Toda, a Barcelona, les Terciàries Carmelites Tereses de sant Josep, ensenyament;

32/ 1880, Miquela Grau, a Molins de Rei (Barcelonès), les Germanes de la Doctrina Cristiana, ensenyament de la doctrina cristiana als nens;

33/ 1881–1890, Petra de San José Pérez Florido, a Màlaga, les Mares dels Desemparats, per a cura d'infants i vells desvalguts, i asils. Es traslladà en 1890 a Sant Josep de la Muntanya, Barcelona, refundant l'institut, al nom del qual afegí: i de “Sant Josep de la Muntanya”;

34/ 1886, Teresa Gallifa, a Vic, les Serventes de la Passió, abans de la Visitació i Serventes del Redemptor, asils de pobres;

35/ 1886 també, el beat Josep Domingo i Sol, a Tortosa, la Germandat d'Operaris Diocesans, per a direcció de seminaris i cura de les vocacions diocesanes;

36/ 1887, el bisbe (després cardenal) Salvador Casañas, amb Ramona Torres, a Puigcerdà (Cerdanya), les Germanes del Sant Àngel Custodi, cura dels hospitals;

37/ 1890, Agustina Tardà, a Barcelona, les Agustines Missioneres (abans Beates), per a ensenyament de nens i missions. Són a l'origen de les Agustines Missioneres d'Ultramar fundades per a les illes Filipines pel cardenal Sancha.

38/ 1891, el canonge Joan Collell, amb Pia Criach, a Vic, les Serventes del Sagrat Cor, per a cura dels pobres;

39/ 1892, Carme Sallés, a Burgos, les Concepcionistes Missioneres de l'Ensenyament, ensenyament de noies;

40/ 1894, el beat Josep Manyanet, amb Encarnació Colomina, a Aiguafreda (Osona), les Missioneres de la Sagrada Família de Natzaret, ensenyament també;

41/ 1899/ Maria Güell, a Cervera (Segarra), les Missioneres Filles del Cor de Maria, hospitals i ensenyament de noies;

42/ 1900/ el bisbe Josep Morgades, a Vic, les Serventes de la Passió;

43/ 1900 també/ el mateix bisbe, amb Rosa Ojeda, a Barcelona, les Carmelites de Sant Josep, cura dels ancians i dels infants orfes i assistència domiciliària dels malalts;

44/ 1923/ Josep Maria Alòs, amb Francesca Roig, a Barcelona, la Visitació

de la Mare de Déu;

45/ 1928, el pare Francesc de Paula Vallet, jesuïta, a Barcelona, els Cooperadors Parroquials de Crist Rei, obra d'exercicis parroquials, refundada després, fora ja el pare Vallet de la Companyia, en 1943, a Chabeuil–Valence (França);

46/ 1929, Teresa Albà, a Barcelona, les Hospitalàries de la Santa Creu;

47/ 1931, Magdalena Aulina i Saurina, a Banyoles (Pla de l'Estany), les Operàries Parroquials;

48/ 1939, el pare Jacint Alegre i el pare Joan Guim, jesuïtes, amb Dolors Permanyè, a Barcelona, les Serventes de Jesús del Cottolengo del pare Alegre; i 49/ 1951, Lluís Pujol, a Vic, les Missioneres Claretianes¹¹⁴.

I caldrà afegir encara la reviviscència del fenomen eremític. N'és el més famós representant el pare Estanislau Llopart de Montserrat. Veritable **apa** del desert, féu per molts anys una funció de direcció espiritual quasi massiva, per a passar després a fer vida solitària a Terra Santa, i darrerament al Japó. L'ha substituït a Montserrat després el pare Basili Girbau. Un dirigit del pare Llopart, Pere Vilaplana, fundaria les Comunitats de Jesús, en les quals, "la crida de la contemplació, la solitud i el desert uneix laics solters, matrimonis i àdhuc religiosos. La de Reus manté una casa d'oració a Tarrés, no lluny de Poblet i Vallbona. Avui, al Montsant (municipi de Cornudella), a Arbolí, i també a Vimbodí (Conca de Barberà), hi ha diverses ermitanes, per a les quals la diòcesi de Tarragona ha elaborat un Estatut, i un prevere en pren la cura espiritual¹¹⁵.

Aquesta esplèndida i sorprenent floració de vida religiosa, especialment en el segle XIX (i possiblement ens hem deixat algun institut més), ens certifica de l'assistència que mai no falta a l'Església de Déu de part de l'Esperit Sant, tal com el Senyor va prometre; i per sobre de qualsevulla dificultat i amb visió històrica, ens dóna una joiosa esperança de futur.

114. Vegeu, en general *Catalònia religiosa*; i per a la majoria dels fundadors, *Bibliotheca Sanctorum, Prima Appendice*, Roma 1987, passim. He corregit algunes de les dades de la llista que vaig publicar en ALEXANDRE MASOLIVER, *El segle XIX a Catalunya viscut pels religiosos*, dins *Millennium*, Barcelona 1989, 47–54, en aquesta darrera pàgina, tot servint-me del Catàleg de fundadors ofert per JOSEPA SANJUAN I FONS, *Francesc Palau cercava i va trobar*, Barcelona 1987, 95, i dels diversos articles del DIP (publicats fins ara 8 volums, Roma 1974–1988).

115. Vegeu ALEXANDRE MASOLIVER, *Història del Monaquisme cristià*, III,251, i nota 13, amb àmplia bibliografia.

